

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
м. Івано-Франківськ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ЮРИДИЧНІ НАУКИ
Випуск 6

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Відповідальний секретар:

Гавловська Аліна Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Члени редакційної колегії:

Леоненко Максим Іванович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Леоненко Тетяна Євгенівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Національний університет «Запорізька політехніка», Україна

Маковій Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

Манько Денис Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін, Міжнародний гуманітарний університет, Україна

Слінько Дмитро Сергійович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна

Спіцина Ганна Олександрівна, докторка юридичних наук, професорка, перший заступник директора, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса», Україна

Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Хуан Карлос Риофрфо Мартінез-Вілалба, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права, Universidad de Los Hemisferios, Еквадор

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

**Затверджено відповідно до рішення вченої ради
Херсонського державного університету
(протокол від 20.12.2024 р. № 6)**

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 2944 від 24.10.2024 (Ідентифікатор медіа R30-05621).

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)

© Херсонський державний університет, 2024
© Офортлення «Видавничий дім «Гельветика», 2024

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Цуркан-Сайфуліна Ю.В. ФОРМИ ПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ
ТА ЇХ ІСТОРИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....5

СЕКЦІЯ 2

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Козаренко Є.В. МОРАТОРІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ
ТА ЙОГО ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ З ІНОЗЕМНИМИ ПРОЦЕДУРАМИ
(НА ПРИКЛАДІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ).....9

СЕКЦІЯ 3

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Козуб І.Г., Біленець Д.А. ТРУДОВІ ПРАВА І ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА.....16

Факас І.Б. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ
З ПИТАНЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) НА РОБОТІ
В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ20

СЕКЦІЯ 4

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бриков В.М. ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ І ЕТИКА ПЕРЕКЛАДАЧА
В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ.....24

СЕКЦІЯ 5

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПРАВО ЄС. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

Каплій О.В., Смоляр Ю.В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ
МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ З УКРАЇНОЮ.....29

Стратонов В.М., Самойленко М.С. ОКРЕМІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ В МІЖНАРОДНОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....36

CONTENTS

SECTION 1

THEORY AND HISTORY OF THE LAW AND THE STATE; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Tsurkan-Saifulina Yu.V. FORMS OF GOVERNMENT: THEORETICAL MODELS
AND THEIR HISTORICAL IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND WORLDWIDE..... 5

SECTION 2

ECONOMIC LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Kozarenko Ye.V. MORATORIUM IN UKRAINE'S INSOLVENCY LEGISLATION
AND ITS COMPARATIVE ANALYSIS WITH FOREIGN PROCEDURES
(EXAMPLE OF THE CZECH REPUBLIC)..... 9

SECTION 3

LABOUR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Kozub I.H., Bilenets D.A. LABOR RIGHTS AND GUARANTEES FOR CUSTOMS OFFICERS:
THEORY AND PRACTICE..... 16

Fakas I.B. PROCEDURAL FEATURES OF CONSIDERATION AND RESOLUTION
OF DISPUTES REGARDING THE ESTABLISHMENT OF FACTS OF MOBBING (HARASSMENT)
AT WORK IN CIVIL PROCEEDINGS..... 20

SECTION 4

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION

Brykov V.M. PROFESSIONAL STANDARDS AND ETHICS OF INTERPRETERS
IN THE CONTEXT OF CRIMINAL JUSTICE..... 24

SECTION 5

INTERNATIONAL LAW. EU LAW. COMPARATIVE LAW

Kapliy O.V., Smoliar Yu.V. LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION
OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT WITH UKRAINE..... 29

Stratonov V.M., Samoilenko M.S. CERTAIN TERMS AND CONCEPTS IN INTERNATIONAL
AND NATIONAL LEGISLATION: COMPARATIVE ANALYSIS..... 36

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15:342.3(477+100)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-1>

ФОРМИ ПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ТА ЇХ ІСТОРИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна,
докторка юридичних наук, професорка,
заступниця директора з наукової роботи
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Розвиток держави – складний і багатогранний процес, що охоплює всі аспекти суспільного життя й відбувається через еволюцію форм правління. Форми правління визначають структуру та механізми реалізації влади, а також взаємодію між державою і суспільством. Еволюція цих форм відображає історичні, соціально-економічні та культурні умови кожної держави.

***Метою** цієї статті є теоретико-методологічний аналіз форм правління, їхніх моделей і історичної реалізації в Україні та світі. Особливу увагу приділено зв'язку між зміною форм правління, розвитком правової системи та суспільно-політичними процесами. **Методи дослідження.** Використано загально-наукові підходи: історико-правовий для простеження змін у формах правління, порівняльний для аналізу спільних рис і відмінностей в Україні та світі, а також системний для оцінки впливу форм правління на функціонування держави. **Результати.** Досліджено основи монархічних і республіканських форм правління. Монархії базуються на централізації влади, республіки – на виборності органів влади. Проаналізовано їхні ознаки, переваги та недоліки, а також історичну реалізацію в Україні та інших країнах. Історичний досвід України також демонструє взаємозв'язок між формою правління і стійкістю політичної системи. Зміни в організації влади часто супроводжувалися значними викликами, як-от збройні конфлікти, суспільні протиріччя та кризи. Однак вони водночас стимулювали пошук ефективніших підходів до управління і сприяли адаптації державних інститутів до нових умов. **Висновки.** Форми правління мають значний вплив на політичну стабільність, ефективність управління та правову культуру. Історичний досвід України свідчить про перехід від монархічних моделей до республіканської форми, заснованої на поділі влади. Порівняння з глобальними моделями дає змогу зрозуміти особливості української системи й вибрати напрями для вдосконалення державного устрою. Форми правління визначають не лише ефективність державного апарату, але й траєкторію суспільно-політичного розвитку.*

***Ключові слова:** форми правління, монархія, республіка, поділ влади, уряд, державний устрій.*

FORMS OF GOVERNMENT: THEORETICAL MODELS AND THEIR HISTORICAL IMPLEMENTATION IN UKRAINE AND WORLDWIDE

Tsurkan-Saifulina Yulia Vasylivna,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Deputy director for scientific work
Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

The development of the state is a complex and multifaceted process that encompasses all aspects of social life and occurs through the evolution of forms of government. Forms of government define the structure and mechanisms for the exercise of power and the interaction between the state and society. The evolution of these forms reflects the historical, socio-economic, and cultural conditions of each state.

***The aim** of this article is to conduct a theoretical and methodological analysis of forms of government, their models, and their historical implementation in Ukraine and worldwide. Particular attention is given to the relationship between changes in forms of government, the development of the legal system, and socio-political*

processes. **Research Methods.** General scientific approaches were employed: the historical-legal method to trace changes in forms of government, the comparative method to analyze common features and differences in Ukraine and other states, and the systematic method to assess the impact of forms of government on state functioning. **Results.** The study examined the foundations of monarchical and republican forms of government. Monarchies are characterized by the centralization of power, while republics are based on the election of governing bodies. Their features, advantages, and disadvantages, as well as their historical implementation in Ukraine and other countries, were analyzed. The historical experience of Ukraine also demonstrates the interconnection between the form of government and the stability of the political system. Changes in the organization of power were often accompanied by significant challenges, such as armed conflicts, social contradictions, and crises. However, these changes simultaneously stimulated the search for more effective approaches to governance and facilitated the adaptation of state institutions to new conditions. **Conclusions.** Forms of government significantly influence political stability, administrative efficiency, and legal culture. The historical experience of Ukraine illustrates a transition from monarchical models to a republican form of government based on the principle of separation of powers. Comparative analysis with global models provides insight into the peculiarities of Ukraine's political system and helps identify directions for improving state governance. Forms of government determine not only the effectiveness of the state apparatus but also the trajectory of socio-political

Key words: forms of government, monarchy, republic, separation of powers, government, state structure.

Вступ. Розвиток державності є надзвичайно складним і багатограним процесом, який охоплює всі аспекти суспільного життя, включно з політичною, економічною, соціальною та культурною складовими. Цей процес відображає не лише здатність держави забезпечувати власну внутрішню стабільність, але і її адаптацію до зовнішніх викликів, як-от геополітична конкуренція, глобалізація чи технологічний прогрес. Форми правління, як невіддільний елемент державної організації, відіграють ключову роль у визначенні способів функціонування влади, її легітимності та взаємодії між владними структурами і суспільством.

Еволюція форм правління нерозривно пов'язана з історичними, культурними та соціальними умовами, у яких розвивається держава. Вона відображає боротьбу за баланс між централізацією і децентралізацією влади, прагнення до ефективності управління й забезпечення демократичних принципів. Формування нових моделей управління часто зумовлюється як внутрішніми змінами, як-от суспільно-політичні трансформації, так і зовнішніми впливами, включно з війнами, економічними кризами чи впливом глобальних ідей.

Для України питання еволюції форм правління є особливо актуальним, враховуючи її історичний досвід, позначений довготривалими періодами зовнішнього домінування та боротьби за незалежність. Кожна трансформація політичної системи супроводжувалася важливими суспільними зрушеннями, які впливали не лише на структуру державної влади, але й на самовизначення українського суспільства. Таким чином, аналіз форм правління дає змогу краще зрозуміти ключові закономірності становлення державності та визначити потенційні шляхи вдосконалення державного устрою в сучасних умовах.

1. Теоретичні моделі форм правління

Форма правління є універсальним показником розвитку держави. Вона вказує на структуру й повноваження вищих органів державної влади, характеризує ступінь та способи участі громадян у їхньому формуванні; розкриває специфіку відносин між владою і населенням та ступінь впливу останнього на прийняття державно-політичних

і державно-управлінських рішень; засвідчує форми легітимації державної влади та наявні проблеми в цьому процесі. Форма правління перебуває в тісному зв'язку з партійною і виборчою системами, а також із формою територіального устрою держави. Досвід розвинутих демократичних країн показує, що глибоке теоретичне осмислення характеру форми правління є запорукою ефективного функціонування на практиці всіх складових політичної і правової систем (Мироненко, 2014: 3).

Форми правління в політико-правовій теорії зазвичай класифікують залежно від організації та розподілу влади між різними державними інститутами. Класичним поділом є розмежування між монархічною і республіканською формами.

Монархія, одна з найдавніших форм правління, характеризується спадковим принципом передачі влади та зазвичай концентрацією значних повноважень у руках монарха. Вона може мати кілька варіантів: абсолютна, конституційна або дуалістична. Абсолютна монархія є прикладом повної централізації влади, де монарх контролює всі аспекти управління. У сучасному світі такі монархії є рідкістю, проте вони продовжують існувати в деяких країнах, зокрема в Саудівській Аравії та Омані. Конституційна монархія, що розвинулася під впливом демократичних революцій, як-от Англійська революція XVII століття, стала компромісною формою правління, яка обмежує повноваження монарха законодавчими органами.

Глава держави в умовах монархії може мати різні назви: король, цар, шах, великий герцог або князь. Проте в державознавстві ці титули практично не вживають (якщо не характеризують ту чи іншу країну) і об'єднують їх однією категорією – монарх (Сухонос, 2010: 10).

Республіка, натомість, базується на виборності органів влади та принципі поділу влади. Класичними моделями республіканської форми правління є президентська, парламентська та змішана (напівпрезидентська) республіки. Президентська республіка, прикладом якої є США, передбачає жорстке розмежування між виконавчою та законодавчою гілками влади, що мінімізує ризик кон-

центрації влади. Парламентська республіка, поширена в країнах Західної Європи, а саме в Німеччині та Італії, характеризується домінуванням парламенту, який формує уряд. Змішана республіка, як-от Франція, об'єднує риси обох систем, забезпечуючи баланс між президентом і парламентом.

Проте питання про ознаки, що дають змогу класифікувати полярні різновиди в рамках республіканської форми правління, залишається дискусійним, і зі згаданою вище тричленною класифікацією у межах республіканської форми правління згодні далеко ще не всі автори (Олійник, 2022: 174).

Окрім класичних моделей, сучасна наука виділяє також гібридні та транзитивні форми правління, які виникають унаслідок політичних трансформацій чи нестабільності. Такі форми часто поєднують елементи різних моделей, пристосовуючись до унікальних умов конкретної країни. Наприклад, у країнах з перехідною демократією, як-от Україна, можна спостерігати нестабільний баланс між різними гілками влади, що є наслідком як історичних традицій, так і сучасних викликів.

2. Еволюція форм правління в Україні та світі

Історія форм правління в Україні відображає складний і багатогранний процес становлення державності, що охоплює періоди як централізації, так і децентралізації влади.

На думку Панфьорової М., історичний розвиток України нерозривно пов'язаний з боротьбою за власну державність і відчуження на собі вплив країн, до складу яких в різні періоди входили українські землі. До XVIII ст. розвиток форми правління відповідав європейським тенденціям: еволюціонувала монархічна форма правління в її обмеженому різновиді, виникав інститут парламентаризму. До періодів, коли йшов активний пошук власних державних традицій, дослідники відносять другу половину XVII та першу чверть XX ст. Національною особливістю можна вважати розвиток республіканської форми правління, заснованої на принципі поділу влади. Через несприятливі умови, за яких Україна здобувала державний досвід, перебування у складі імперій, радянській період закономірним було посилення влади голови держави, яке сприймалося політично-активною частиною суспільства як тимчасове і обумовлене кризовими явищами (Панфьорова, 2023: 29–30).

Формування відносно єдиної Давньоруської держави було досить складним і тривалим процесом, починаючи від військово-демократичної організації племен до ранньофеодальної держави (Басараб, 2021: 98).

У добу Київської Русі форма правління мала риси монархії з елементами федеративної структури. Князі виконували функції одночасно воєнних, адміністративних і судових лідерів, але значна автономія окремих територій обмежувала централізацію влади. Водночас взаємодія з іншими державами сприяла інтеграції європейських моделей управління, включно з елементами феодалізму.

Українське козацтво було провідною суспільною силою в боротьбі за національне визволення України. Діяльність козаків тор-

калася всіх сфер життя українського народу: вони боронили українські землі, освоювали південні степи, підтримували українську культуру і православну церкву, а також брали участь в антифеодальних виступах. Зокрема, із середини XVI ст. козацьке військо безпосередньо почало впливати на перебіг політичних подій в Україні та Європі (Дорош, 2020: 145).

У період Гетьманщини, що розпочався після Національно-визвольної війни XVII століття, відбулося формування унікальної моделі правління, яка поєднувала риси монархії та республіки. Виборність гетьмана, козацькі ради й автономія від московської держави створили умови для розвитку самоврядних інститутів. Однак унаслідок зростання зовнішнього тиску і внутрішніх конфліктів ці моделі були поступово зруйновані.

На початку XX століття в умовах Української Народної Республіки було зроблено першу спробу встановлення республіканської форми правління.

Республіка зазвичай розглядається як протилежність монархії. Однак ця протилежність полягає не в позитивності чи демократизмі першої та недемократичності другої, а в статусі глави держави. Зокрема, у республіці глава держави завжди обирається на певний термін і несе юридичну відповідальність перед своїми виборцями. При цьому ця виборність та відповідальність можуть бути суто формальними. Республіканська форма правління здебільшого опирається на існування інституту одноосібного глави держави – президента (Сухонос, 2013: 11).

Проте через політичну нестабільність, війну та втручання інших держав цей період був короткотривалим. Лише з проголошенням незалежності України в 1991 році республіканська модель отримала можливість для повноцінного розвитку. Українська політична система пройшла кілька етапів трансформації, зокрема зміну Конституції у 1996 році, що закріпила парламентсько-президентську форму правління, та конституційні реформи 2004, 2010 і 2019 років.

Світовий досвід також демонструє значне різноманіття у формах правління. Класичні монархії, як-от Велика Британія чи Японія, трансформувалися в сучасні конституційні монархії, де монарх виконує переважно символічні функції. Тоді як абсолютні монархії поступово відходять у минуле, сучасні республіки демонструють гнучкість і адаптивність у різних політичних системах. Наприклад, США зберігають стабільність президентської республіки, тоді як Франція постійно вдосконалює модель напівпрезидентської системи.

Висновки. Форми правління є не лише механізмом організації влади, але й інструментом, що визначає політичну стабільність, рівень демократичності й ефективність державного управління. Аналіз теоретичних і практичних аспектів свідчить, що кожна форма має свої переваги і недоліки, а їхнє впровадження залежить від історичних, соціальних і політичних умов. Український досвід трансформації форм правління демонструє важливість адаптації до внутрішніх і зовнішніх

викликів, зокрема, у контексті глобалізаційних процесів. Світові моделі дають змогу не лише аналізувати помилки та досягнення інших країн, але й використовувати найкращі практики для вдосконалення національної політичної системи. У сучасних умовах розвиток форм правління повинен базуватися на принципах поділу влади, забезпечення прав людини та підвищення ефективності державного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть : монографія. ВЦ «Академія», 2014. 220 с.
2. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти : монографія. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1» ТОВ, 2010. 368 с.
3. Олійник В. С. Деякі проблеми класифікації видів республіканської форми правління. *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 4 листопада 2022 р.) Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 174–178.*
4. Панфорова М. А. Організація державної влади в Україні: історико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми політики, 2023, С. 27–33.* URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/72_2023/72_2023.pdf#page=27 (дата звернення 01.12.2024).
5. Басараб О. Т., Бомбергер І. Л. Історія держави і права України та зарубіжних країн : навчальний посібник. *Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2021. 237 с.*
6. Дорош М. Держава та право України в період української козацько-гетьманської держави. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 25, 2020. С. 144–148.* URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/279> (дата звернення 01.12.2024).
7. Сухонос В. В. Інститут глави держави в умовах республіки: конституційно-правовий та історико-теоретичний аспекти : монографія. Суми : Університетська книга, 2013. 318 с.

REFERENCES:

1. Myronenko, P.V. (2014). Forma pravlinnia: politychni transformatsii na zlami stolit [Form of Government: Political Transformations at the Turn of Centuries]: Monograph. VTs "Akademiia". 220 p. [in Ukrainian].
2. Sukhonos, V.V. (2010). Monarkhiia yak derzhavna forma: istoryko-teoretychnyi ta konstytutsiino-pravovyi aspekty [Monarchy as a State Form: Historical-Theoretical and Constitutional-Legal Aspects]: Monograph. Sumy: Vydavnycho-vyrobnyche pidpriemstvo "Mriia-1" 368 p. [in Ukrainian].
3. Oliinyk, V.S. (2022). Deiaiki problemy klasyfikatsii vydiv respublikanskoï formy pravlinnia [Some Issues of Classification of Republican Forms of Government]. Materials of the II International Scientific-Practical Conference (Chernihiv, November 4, 2022). Akademiia Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby. Chernihiv: Akademiia DPtS. P. 174–178 [in Ukrainian].
4. Panforova, M.A. (2023). Orhanizatsiia derzhavnoi vlady v Ukraini: istoryko-pravovyi analiz [Organization of State Power in Ukraine: Historical-Legal Analysis]. Aktualni problemy polityky. P. 27–33. Available at: http://app.nuoua.od.ua/archive/72_2023/72_2023.pdf#page=27 (accessed on December 16, 2024) [in Ukrainian].
5. Basarab, O.T., Bomberher, I.L. (2021). Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy ta zarubizhnykh krain [History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries]: Textbook. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU. 237 p. [in Ukrainian].
6. Dorosh, M. (2020). Derzhava ta pravo Ukrainy v period ukrainskoi kozatsko-hetmanskoï derzhavy [State and Law of Ukraine During the Period of the Ukrainian Cossack-Hetman State]. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 25, p. 144–148. Available at: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/279> (accessed on December 16, 2024) [in Ukrainian].
7. Sukhonos, V.V. (2013). Instytut hlavy derzhavy v umovakh respubliky: konstytutsiino-pravovyi ta istoryko-teoretychnyi aspekty [Institution of the Head of State in a Republic: Constitutional-Legal and Historical-Theoretical Aspects]: Monograph. Sumy: Universytetska knyha. 318 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.12.2024
The article was received 18 December 2024

СЕКЦІЯ 2 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 340.5:347.427.736(437.3:477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-2>

МОРАТОРІЙ У ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ З ІНОЗЕМНИМИ ПРОЦЕДУРАМИ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)

Козаренко Євгеній Валерійович,
аспірант кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
yevhenii.kozarenko@university.kherson.ua
orcid.org/0000-0003-4950-4480

***Актуальність теми.** Щодо сучасного вітчизняного законодавства про неплатоспроможність триває досить довга дискусія щодо зупинення виконання зобов'язань у процедурах банкрутства – мораторію на задоволення вимог кредиторів (далі – мораторій). Поняття «мораторій» формально суперечить умовам його застосування, тож ми вбачаємо за потрібне провести аналіз як поняття, так і застосування мораторію та на основі аналізу виокремити його вплив на виконання зобов'язань з урахуванням платоспроможності, оскільки невизначеність призводить до зловживання процесуальними правами.*

Також потребує уваги низка питань, а саме неоднозначним є законодавчий підхід до поділу кредиторів на дві категорії: конкурсні, виконання вимог яких зупиняється під час дії мораторію, і поточні, на вимоги яких мораторій не поширюється, що створює первинні дискримінаційні умови для кредиторів. Потребує змін і тривалість дії мораторію, що затримує терміни виконання зобов'язань перед кредиторами.

***Мета.** Стаття присвячена інституту процесуального права – мораторію на задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства, а саме дослідженню мораторію у вітчизняному законодавстві про неплатоспроможність та його порівнянню зі схожими інститутами в законодавстві інших країн.*

*У цій науковій роботі застосовані такі **методи** дослідження, як порівняльно-правовий аналіз, метод узагальнення та систематизації.*

***Висновки.** Під час розкриття поняття мораторію визначені його суттєві ознаки та відмінності від інших заходів впливу на порядок (процедуру, спосіб) виконання зобов'язання. Особливу увагу приділено похибкам у визначенні поняття та наслідкам таких похибок у правозастосуванні. За результатами аналізу поняття «мораторій» у процедурах банкрутства запропоновані шляхи усунення недосконалостей і правил його застосування.*

Відображено поняття «мораторій» у процедурах банкрутства відповідно до законодавства Чеської Республіки й окреслено суть і цілеспрямованість цього заходу в процедурах неплатоспроможності, наведені спільні риси та відмінності порівняно з інститутом мораторію у вітчизняному законодавстві.

Зроблено висновки щодо призначення мораторію у процедурах банкрутства, доцільність його застосування та здійснено порівняння цього інструментарію з подібними іноземними інститутами. Усунення на законодавчому рівні дискримінаційного положення конкурсних кредиторів порівняно з поточними кредиторами внаслідок введення мораторію є нагальним питанням на шляху вдосконалення законодавства та впровадження реформ.

***Ключові слова:** банкрутство, мораторій, зупинення виконання зобов'язань, відновлення платоспроможності.*

MORATORIUM IN UKRAINE'S INSOLVENCY LEGISLATION AND ITS COMPARATIVE ANALYSIS WITH FOREIGN PROCEDURES (EXAMPLE OF THE CZECH REPUBLIC)

Kozarenko Yevgeniy Valeriyovych,
Postgraduate Student at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
yevhenii.kozarenko@university.kherson.ua
orcid.org/0000-0003-4950-4480

Relevance of the topic. *In modern domestic insolvency legislation, there is a rather long discussion about the suspension of obligations in bankruptcy procedures – a moratorium on satisfying creditors' claims (hereinafter referred to as the “moratorium”). The concept of “moratorium” formally contradicts the conditions of its application, so we see the need to analyze both the concept and the application of the “moratorium” and, based on the analysis, to isolate its impact on the fulfillment of obligations taking into account solvency, since uncertainty leads to abuse of procedural rights.*

A number of issues also require attention, namely: the legislative approach to dividing creditors into two categories is ambiguous: bankruptcy creditors, whose claims are suspended during the moratorium, and current creditors, whose claims are not subject to the moratorium, which creates primary discriminatory conditions for creditors. The duration of the moratorium also requires changes, which accordingly delays the terms of fulfilling obligations to creditors.

Purpose. *The article is devoted to the institute of procedural law – “moratorium” on the satisfaction of creditors' claims in bankruptcy procedures. The article is devoted to the study of the moratorium in domestic insolvency legislation and its comparison with similar institutions in the legislation of other countries.*

This scientific work uses such research methods as comparative legal analysis, generalization and systematization.

Conclusions. *During the disclosure of the concept of moratorium, its essential features and differences from other measures of influence on the order (procedure, method) of fulfilling the obligation were determined. Special attention was paid to errors in defining the concept and the consequences of such errors in law enforcement. Based on the results of the analysis of the concept of “moratorium” in bankruptcy procedures, ways to eliminate imperfections and rules for its application were proposed.*

The concept of “moratorium” in bankruptcy procedures in accordance with the legislation of the Czech Republic is reflected and the essence and purpose of this measure in insolvency procedures are outlined, common features and differences compared to the institution of moratorium in domestic legislation are given.

Conclusions are drawn regarding the appointment of a moratorium in bankruptcy procedures, the feasibility of its application, and a comparison of this tool with similar foreign institutions is made. The elimination at the legislative level of the discriminatory position of bankruptcy creditors compared to current creditors as a result of the introduction of a “moratorium” is an urgent issue on the path to improving legislation and implementing reforms.

Key words: *bankruptcy, moratorium, suspension of obligations, restoration of solvency.*

Вступ. На сучасній стадії розвитку світової економіки процедура банкрутства дедалі більше стає частиною планування підприємницької діяльності. Судові процедури банкрутства можуть стосуватися безпосередньо суб'єкта господарювання чи його контрагентів або засновників. У таких випадках застосування норм цивільного законодавства має певні особливості й обмеження у виконанні зобов'язань. Також процесуальний порядок розгляду судами справ про банкрутство істотно відрізняється від загальної судової процедури вирішення спорів щодо задоволення вимог кредиторів під час примусового стягнення боргу.

Впливовим фактором у розгляді справ про неплатоспроможність є зупинення задоволення вимог кредиторів боржником за окремими видами зобов'язань під час розгляду судової справи для вирішення питання щодо відновлення його платоспроможності. Таким зупиненням виконання зобов'язання за законодавством про банкрутство є мораторій на задоволення вимог кредиторів.

1. Визначення поняття «мораторій» та його відміна від інших процесуальних заходів

Вітчизняне законодавство оперує поняттям «мораторій» на задоволення вимог кредиторів з дати набрання чинності редакцією Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (Закон України від 30.06.1999 № 784-XIV).

Метою мораторію, за задумом законодавця, є надання тимчасової можливості боржнику сконцентрувати зусилля на усуненні загрози неплатоспроможності або констатація факту неможливості виконання зобов'язань, інакше ніж через продаж активів – банкрутство.

Слід наголосити, що надання можливості боржнику відновити власну платоспроможність є сучасним напрямом розвитку антикризового законодавства й відображено в Директиві Європарламенту «Про реструктуризацію та неплатоспроможність» (Directive of the European Parliament and of the Council (Directive on restructuring and insolvency) від

20.07.2019 № 2019/1023). Застосування вказаної Директиви із запровадженням мораторію на задоволення вимог кредиторів є дієвим знаряддям щодо затримки стягнення боргованості з боржника з метою акумуляції засобів і заходів для продовження виробничої та збереження господарської діяльності.

Саме змісту мораторію у процедурі банкрутства в Україні присвячена ця стаття разом із порівнянням з подібними заходами в законодавстві Чеської Республіки відповідно до Закону Чеської Республіки «Про банкрутство та методи його вирішення (Закон про неспроможність)» (Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) (Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) від 09.05.2006 № 182/2006 Sb).

До набрання чинності першої редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» національне законодавство не містило терміна «мораторій» у провадженнях про банкрутство.

Законодавство про банкрутство, яке діяло до 2000 р., мало доволі спрощений механізм розгляду справ, і поширеною процедурою щодо боржників була процедура ліквідації та продажу майна з метою задоволення вимог кредиторів. Найперший Закон України «Про банкрутство» було прийнято 14.05.1992, і він складався з 22 статей, які на той час вміщували всю процедуру: від порушення справи про банкрутство до ліквідації боржника та припинення такої справи (Закон України від 14.05.1992 № 2344-XII).

Уперше в національному законодавстві визначення терміна «мораторій» стосовно процедури банкрутства було зроблено в першій редакції Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (Закон України від 30.06.1999 № 784-XIV).

За період становлення вітчизняної нормативної бази про неплатоспроможність поняття «мораторій» майже не зазнало змін, змінювалися лише окремі види вимог, на які дія мораторію не поширюється.

Але, незважаючи на тривалий час застосування мораторію у процедурах банкрутства, залишаються невиправленими помилки у визначенні цього поняття, а також існує неоднозначність щодо переліку вимог, на які воно не поширюється. Навіть неглибокий аналіз визначення мораторію у чинному законодавстві говорить про одностороннє й неповне визначення цієї дефініції. Застосування мораторію у процедурах банкрутства та судова практика не привели до внесення відповідних змін до законодавства для усунення очевидних протиріч у нормативному визначенні поняття «мораторій».

За час існування законодавства про неплатоспроможність однією з істотних новацій стало введення преклюзивного строку дії мораторію для забезпечених кредиторів протягом 170 днів.

Поняття «мораторій» міститься у ст. 41 КУЗПБ і має таке визначення – зупинення виконання боржником грошових зобов'язань

і зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), строк виконання яких настав до дня введення мораторію, і припинення заходів, спрямованих на забезпечення виконання цих зобов'язань та зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), застосованих до дня введення мораторію (Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2019 № 2597-VIII).

Проаналізувавши поняття «мораторій», яке міститься в законодавстві України за період з 2000 по 2024 рр., можна визначити, що сутність цього заходу зводиться до встановлення законодавством для конкретного боржника певного обмеженого періоду часу, протягом якого неможливе примусове виконання на користь окремих кредиторів зобов'язань, строк яких настав до введення мораторію.

Мораторій у процедурах банкрутства поширюється на всі грошові зобов'язання боржника, строк яких настав, крім поточних вимог, заробітної плати та інших зобов'язань, зупинення виконання яких неможливе.

Мораторій у процедурах банкрутства запроваджується на стадії розпорядження майном і скасовується в разі закриття провадження у справі про банкрутство. Але під час провадження у справі про банкрутство мораторій не застосовується в разі одночасного повного погашення вимог кредиторів у процедурі розпорядження майном, виконання плану санації та задоволення вимог у процедурі ліквідації.

Виходячи з наведених характерних ознак мораторію у процедурах банкрутства, можна зробити загальний висновок, що мораторій на задоволення вимог кредиторів не тільки містить ознаки забезпечення вимог кредиторів, але і є замісним способом надання обмеженого періоду часу боржнику для проведення невідкладних дій щодо відновлення власної платоспроможності. Це умовна перерва у виконанні зобов'язань для з'ясування можливості відновлення платоспроможності боржника або переходу до задоволення вимог кредиторів за кошти, отримані від продажу майна (ліквідаційна процедура).

Предметній суті та змісту мораторію в процедурах банкрутства в сучасній юридичній літературі присвячено декілька наукових досліджень. Водночас тематика мораторію на задоволення вимог кредиторів присутня в багатьох наукових працях і науково-популярних творах. Це питання досліджувалося паралельно з іншими новаціями та інститутами провадження у справі про неплатоспроможність і позиціонується як впливовий чинник на процедуру виконання боржником зобов'язань перед кредиторами.

У наукових роботах О. Бірюкова, П. Пригузи та інших дослідників законодавства про банкрутство та практики його застосування питання мораторію у процедурах банкрутства має описовий характер. За період існування в законодавстві України поняття «мораторій» на задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства предметно не досліджувалося. Здебільшого в наукових роботах мораторій визначався як особливість провадження у справах про банкрутство та впливо-

вий фактор на порядок виконання боржником зобов'язань перед кредиторами.

Науково-практичні коментарі щодо мораторію на задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства в сучасній науковій літературі не мають фундаментального й системного підходу. У різних наукових працях цей термін визначається в загальних рисах без розкриття сутності. Здебільшого поняття мораторію визначається спеціальним обмежувальним режимом майна боржника, який має дві сторони: з одного боку, це захід для відновлення платоспроможності боржника, а з іншого – стимуляція щодо погашення вимог кредиторів.

Водночас існує похибка у визначенні самого поняття «мораторій» і суперечності переліку вимог, на які він поширюється. Дефініція «мораторій» містить поняття «грошове зобов'язання», на яке він і поширюється, «грошове зобов'язання», зі свого боку, не містить у собі неустойки (штраф і пеню). Тому шляхом нескладних логічних операцій можна дійти до хибного висновку про те, що мораторій не поширюється на неустойку, яка виникла до відкриття провадження у справі про банкрутство.

А. Данілов у статті «Контроль арбітражного керуючого за задоволенням вимог кредиторів за зобов'язаннями, на які не поширюється дія мораторію» також розглядає питання ідентифікації (індивідуалізації) вимог кредиторів, на які не поширюється дія мораторію (Данілов, 2019: 276).

Висвітлюючи тему мораторію на задоволення вимог кредиторів у процедурах банкрутства, варто приділити увагу спільним рисам і відмінностям між мораторієм і заходами забезпечення в позовному провадженні в господарському процесі.

Як відомо, провадження у справі про банкрутство регулюється не тільки Кодексом України з процедур банкрутства, але й Господарським процесуальним кодексом України, про що прямо зазначено у ст. 2 КУЗПБ (Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2019 № 2597-VIII).

Порівняння мораторію із заходами забезпечення позову, зазначеними в ст. 137 ГПК України, приводить до висновку про наявність спільних рис за загальними ознаками, але при цьому існує і ряд відмінностей між цими інститутами процесуального права.

Однією із сукупностей норм господарського процесуального права є заходи забезпечення позову, до яких ст. 137 ГПК України віднесені, зокрема, заборона вчиняти дії, здійснювати платежі або виконувати щодо нього інші зобов'язання. Порівняно з мораторієм на задоволення вимог кредиторів ці заходи забезпечення позову мають ряд схожих рис і відмінностей.

Крім заходів забезпечення позову, передбачених ГПК України, Кодекс України з процедур банкрутства передбачає додаткові заходи забезпечення вимог кредиторів, з огляду на які боржнику забороняється в тому числі й добровільне виконання зобов'язань перед окремими кредиторами, про що зазначено в ст. 40 КУЗПБ.

Так, зіставляючи мораторій у процедурі банкрутства та заходи забезпечення позову, можна зробити такі висновки щодо спільних рис і відмінностей мораторію у процедурі банкрутства від заходів забезпечення позову та заходів забезпечення вимог кредиторів.

Насамперед і мораторій на задоволення вимог, і заходи забезпечення мають спільним наслідком зупинення виконання зобов'язання та заборону дій, спрямованих на задоволення вимог кредиторів. Це є очевидною спільною ознакою. Інших спільних рис згадані заходи не мають.

На відміну від заходів забезпечення позову та вимог кредиторів, мораторій вводиться судом безумовно без ініціювання цього заходу за клопотанням учасників провадження. Ба більше, КУЗПБ безумовно зобов'язує суд застосувати мораторій одразу з відкриттям провадження у справі про банкрутство.

Проте заходи забезпечення вимог кредиторів у процедурах банкрутства можуть бути застосовані судом окремо від мораторію, як за клопотанням учасників справи, так і за ініціативою суду за наявності підстав у вигляді загрози невиконання судового рішення або порушення прав кредиторів. Водночас ініціювання заходів забезпечення позову можливе лише сторонами у справі.

Відмінною рисою мораторію на задоволення вимог кредиторів є і термін його дії. Так, заходи забезпечення позову набирають чинності з моменту проголошення ухвали про вжиття певного заходу і діють до моменту його скасування. Дія мораторію у справі про банкрутство починається з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство та діє до моменту припинення мораторію, крім вимог забезпечення кредиторів, які звільняються від дії мораторію за перебігом 170-денного строку після дня його запровадження.

Незважаючи на те що ухвала про вжиття заходів забезпечення позову підлягає апеляційному оскарженню, вона підлягає негайному виконанню і може бути скасована в апеляційному порядку. Зі свого боку, мораторій на задоволення вимог кредиторів у справі про банкрутство вводиться судом незалежно від заяв і клопотань учасників справи одночасно з відкриттям провадження у справі про банкрутство і ухвала про введення мораторію не підлягає оскарженню.

Особливістю мораторію, що відокремлює його від заходів забезпечення позову є і поширення дії мораторію на максимальну кількість стягувачів без їхньої персоналізації. Під час дії мораторію не персоніфікуються і особи, на вимоги яких не поширюється дія мораторію. У випадку із забезпеченням позову або вимог кредиторів у справі про банкрутство таке забезпечення має індивідуальний характер предмета забезпечення й особи, на користь якої воно здійснюється.

2. Мораторій у законодавстві Чеської Республіки

Найголовнішим завданням введення мораторію за чеським законодавством є заборона прийняття рішення про банкрутство боржника. Таке призначення мораторію ще раз підтвер-

джує його функцію – надання боржнику обмеженого проміжку часу для відновлення платоспроможності, а для кредиторів – тимчасового періоду для прийняття доленосного рішення: або швидке часткове задоволення вимог за кошти з продажу майна боржника, або повне виконання зобов'язання за перебігом тривалого часу. Це є головною і важливою спільною рисою функціонального призначення мораторію у чеському й українському законодавстві про неплатоспроможність.

Мораторій у процедурах банкрутства зазвичай притаманний не лише вітчизняному законодавству.

У тій чи іншій формі мораторій міститься в законодавстві кожної розвиненої держави. Тимчасове зупинення виконання зобов'язань боржником у процедурах банкрутства в іноземних країнах здійснюється у вигляді безпосередньо мораторію або шляхом судової заборони (зупинення) стягнення коштів.

Одним із прикладів зупинення виконання зобов'язань перед кредиторами шляхом судової заборони є ст. 11.2. Закону Канади «Про угоду компаній з кредиторами» (Companies' Creditors Arrangement Act) (Companies' Creditors Arrangement Act № R.S.C., 1985, с. С-36 від 31.12.2002).

Згідно з приписами цієї статті суд може видати наказ щодо призупинення всіх проваджень щодо боржника про банкрутство, позовних та інших проваджень на термін, що не може перевищувати десять днів. Однак цей строк може бути неодноразово продовжений судом за заявою боржника. Такий висновок зроблений у дослідженні, проведеному компанією Baker McKenzie's Resource у доповіді «Глобальний посібник з реструктуризації та банкрутства» (Global Restructuring and Insolvency Guide) (Baker McKenzie, 2024).

Прикладом, що містить заходи щодо зупинення виконання зобов'язань у процедурі банкрутства, є Закон Чеської Республіки «Про банкрутство та методи його вирішення» (Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)) (Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) від 09.05.2006 № 182/2006 Sb).

У розділі 4 Закону «Про банкрутство та методи його вирішення» викладено алгоритм застосування мораторію на задоволення вимог кредиторів у процедурі неплатоспроможності.

Відмінностями застосування мораторію у процедурах банкрутства за чеським законодавством порівняно з українським є такі ознаки: ініціатива застосування, строк дії мораторію, перелік вимог поширення, підстави продовження та скасування.

Так, відповідно до ст. 115 Закону «Про банкрутство та методи його вирішення» порушення питання про введення мораторію належить суто боржнику незалежно від ініціатора справи. Водночас, заявляючи про мораторій, боржник має надати суду нотаріальну згоду на запровадження мораторію від більшості кредиторів. Така сама нотаріальна згода від більшості кредиторів потрібна для розгляду судом питання про продовження дії мораторію. Ст. 119 згаданого закону передбачає

строк дії мораторію не довше ніж три місяці з можливістю продовження ще на 30 днів.

Ініціатива боржника та згода кредиторів є обов'язковими складовими підстав для введення судом мораторію. Це є гарантією та запорукою взаємної відповідальності сторін у справі про неплатоспроможність і певною мірою кредитом довіри між ними щодо виконання зобов'язання перед кредиторами та збереження діяльності підприємства-боржника, на відміну від національного порядку безумовного введення судом мораторію на задоволення вимог кредиторів, який залишає поза увагою позицію кредитора та нехтує порушенням його прав, ховаючи цивільну відповідальність боржника за порушення зобов'язання під «парасолькою» мораторію.

На противагу Кодексу України з процедур банкрутства Закон Чеської Республіки «Про банкрутство та методи його вирішення» не містить дискримінаційних положень щодо виконання зобов'язань перед конкурсними або поточними кредиторами на підставі мораторію. Згідно зі ст. 122 чеського закону дія мораторію не поширюється лише на вимоги безпосередньо пов'язані з діяльністю підприємства, які виникли протягом останніх 30 днів до або після оголошення мораторію. Договори на постачання енергоносіїв та сировини, а також інші договори на постачання товарів і послуг, які діяли не менше ніж три місяці від дати оголошення мораторію, не можуть бути розірвані або відкриті іншою стороною договору на час дії мораторію внаслідок прострочення боржником платежів за товари чи послуги, що мали місце до оголошення мораторію, або погіршення фінансового становища боржника, якщо боржник принаймні сплачує зобов'язання належним чином і вчасно на основі цих договорів.

Такий виняток з переліку вимог, на які не поширюється дія мораторію, є цілком логічним, оскільки відповідає меті введення та функціональному призначенню мораторію. За позицією чеського законодавця мораторій поширюється на всі вимоги, крім тих, які виникли із зобов'язань щодо підтримки виробничої діяльності. Зазначене зупинення виконання зобов'язань перед кредиторами, крім витрат на підтримання виробничої діяльності, значно підвищує імовірність відновлення платоспроможності в найкоротший термін.

Спільною рисою опрацьованих нормативних документів у галузі неплатоспроможності України та Чеської Республіки є неможливість оскарження судового рішення про введення мораторію.

Питанням процедур банкрутства за законодавством Чеської Республіки приділено декілька наукових праць у національній літературі. Зокрема, у науковій статті «Новачі чеського законодавства про банкрутство та доцільність їх імплементації в Україні» під авторством О. Островської, С. Ушеренко, Є. Харченко надано вичерпний аналіз чеської процедури банкрутства та пропозиції до внесення змін у національне законодавство. На думку авторів, суть мораторію полягає в наданні можливості боржнику самостійно виправити фінансове положення

без застосування процедур банкрутства як способу вирішення проблеми (Островська, Ушеренко, Харченко, 2018: 43).

Наслідком неефективних дій боржника щодо виконання зобов'язань перед кредитором, йдеться у цій статті, є застосування одного зі способів вирішення проблеми банкрутства. Відповідно до ст. 4 Закону Чеської Республіки «Про банкрутство та методи його вирішення» до таких способів належать: ліквідація, реорганізація, полегшення боргу та особливі способи вирішення проблеми банкрутства (Островська, Ушеренко, Харченко, 2018: 43).

Разом з аналізом автори пропонують подальший розвиток інституту мораторію та імплементацію його до національного законодавства, формулюючи це таким чином: «Позитивними сторонами та такими, що мають перспективи ефективного використання у вітчизняній практиці провадження справ про банкрутство, авторами визначено: подальший розвиток інституту мораторію як механізму стимулювання відновлення платоспроможності без втручання кредиторів та третіх осіб» (Островська, Ушеренко, Харченко, 2018: 44).

Подібна думка щодо запровадження мораторію у справах про банкрутство підтримана і в Чеській Республіці. Так, у своїй статті «Мораторій в юридичній практиці» (Moratorium v právní praxi) магістр П. Каліш (Mgr. Petr Kalíš) описує власний погляд на інститут мораторію з позиції його практичного застосування.

На думку П. Каліша, «на практиці основним мотивом мораторію у справі про банкрутство чи до банкрутства є вигравш у часі. Боржник платить за цей вигравш часу втратою довіри кредиторів, яку може бути важко завоювати, наприклад, для реорганізації» (Mgr. Petr Kalíš, 2017).

Власну позицію щодо практичної діяльності автор обґрунтовує такими міркуваннями: «Таким чином, мета мораторію є основоположним у розгляді питання про введення мораторію чи ні. Це справді має бути якимось короткостроковим всеохоплюючим рішенням, наприклад стягнення основної вимоги або забезпечення фінансування або завершення складного продукту, тобто операції, які змінюють грошовий потік оборотного капіталу» (Mgr. Petr Kalíš, 2017).

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу мораторію у справах про неплатоспроможність в Україні та його порівняння з подібними інститутами процесуального права в Чеській Республіці, потрібно звернути увагу суб'єктів законодавчої ініціативи на потребу в подальшому вдосконаленні нормативного регулювання процедур банкрутства. Має бути приділено особливу увагу сучасному стану правового регулювання мораторію, а саме усуненню прогалин у законодавстві та виправленню колізій у визначенні поняття «мораторій».

Крім того, усунення на законодавчому рівні дискримінаційного положення конкурсних кредиторів порівняно з поточними кредиторами внаслідок введення мораторію є нагальним питанням на шляху вдосконалення законодавства та впровадження реформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 30.06.1999 № 784-XIV. Дата оновлення: 30.06.1999. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Directive of the European Parliament and of the Council (Directive on restructuring and insolvency) від 20.07.2019 № 2019/1023. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1023> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) від 09.05.2006 № 182/2006 Sb. *Zákonech pro lidi*. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-182> (дата звернення: 10.12.2024).
4. Про банкрутство : Закон України від 14.05.1992 № 2344-XII. Дата оновлення: 14.05.1992. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 № 2344-XII. Дата оновлення: 30.06.1999. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19990630#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
6. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2019 № 2597-VIII. Дата оновлення: 18.10.2019. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 10.12.2024).
7. Данилов А. І. «Контроль арбітражного керуючого за задоволенням вимог кредиторів за зобов'язаннями, на які не поширюється дія мораторію». *Національний університет «Одеська юридична академія»*. 2019. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/c065ea1a-b4c0-4855-87a8-dd3e10f4b5b2> (дата звернення: 10.12.2024).
8. Companies' Creditors Arrangement Act № R.S.C., 1985, с. C-36 від 31.12.2002. *Justice Laws Website*. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-36/page-1.html> (дата звернення: 10.12.2024).
9. Global Restructuring and Insolvency Guide. *Baker McKenzie*. 2024. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/global-restructuring-and-insolvency-guide/north-america/canada/topics/effect-of-process> (дата звернення: 10.12.2024).
10. Островська О. А., Ушеренко С. В., Харченко С. Ю. Новації чеського законодавства про банкрутство та доцільність їх імплементації в Україні. *Бізнесінформ*. 2018. № 2. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-2_0-pages-40_45.pdf (дата звернення: 10.12.2024).
11. Mgr. Petr Kalíš: Moratorium v právní praxi. *Bulletin advokacie*. 2017. URL: <http://www.bulletin-advokacie.cz/moratorium-v-pravni-praxi?browser=full> (дата звернення: 10.12.2024).

REFERENCES:

1. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka або vyznannia joho bankrutom: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 № 2344-XII [On restoring the debtor's solvency or declaring him bankrupt: Law of Ukraine dated 14.05.1992 № 2344-XII]. Amended on: 21.10.2019. *Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web-portal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (Last accessed: 10.12.2024).
2. Directive of the European Parliament and of the Council (Directive on restructuring and insolvency) dated 20.07.2019 № 2019/1023. *EUR-Lex*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1023> (Last accessed: 10.12.2024).
3. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon) dated 09.05.2006 № 182/2006 Sb [Act on Bankruptcy and Methods of Solving it (Insolvency Act) dated 09.05.2006 № 182/2006 Sb]. *Zákonech pro lidi*. Retrieved from: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-182> (Last accessed: 10.12.2024).
4. Pro bankrutstvo: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 № 2344-XII [On bankruptcy: Law of Ukraine dated 14.05.1992 № 2344-XII]. Amended on: 14.05.1992. *Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web-portal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514#Text> (Last accessed: 10.12.2024).

5. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia joho bankrutom: Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 № 2344-XII [On restoring the debtor's solvency or declaring him bankrupt: Law of Ukraine dated 14.05.1992 № 2344-XII]. Amended on: 30.06.1999. *Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web-portal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19990630#Text> (Last accessed: 10.12.2024).

6. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva dated 18.10.2019 № 2597-VIII [Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures]. *Verkhovna Rada of Ukraine: Official Web-portal of the Parliament of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (Last accessed: 10.12.2024).

7. Danilov, A.I. Kontrol' arbitrazhnoho keruiuchoho za zadovolenniam vymoh kredytoriv za zobov'iazanniamy, na iaki ne poshyriuiet'sia diia moratoriiu [Control of the arbitration administrator over the satisfaction of creditors' claims for obligations not subject to the moratorium]. *Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia"*. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/c065ea1a-b4c0-4855-87a8-dd3e10f4b5b2> [in Ukrainian].

8. Companies' Creditors Arrangement Act № R.S.C., 1985, c. C-36 dated 31.12.2002. *Justice Laws Website*. Retrieved from: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-36/page-1.html> (Last accessed: 10.12.2024).

9. Global Restructuring and Insolvency Guide. *Baker McKenzie* (2024). Retrieved from: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/global-restructuring-and-insolvency-guide/north-america/canada/topics/effect-of-process> (Last accessed: 10.12.2024).

10. Ostrovs'ka, O.A., Usherenko, S.V., Kharchenko, Ye.Yu. Novatsii ches'koho zakonodavstva pro bankrutstvo ta dosil'nist' ikh implementatsii v Ukraini [Innovations in the Czech legislation on bankruptcy and the expediency of their implementation in Ukraine]. *Biznesinform*. № 2. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2018-2_0-pages-40_45.pdf [in Ukrainian].

11. Mgr. Petr Kališ (2017). Moratorium v právní praxi [Moratorium in practice]. *Bulletin advokacie*. Retrieved from: <http://www.bulletin-advokacie.cz/moratorium-v-pravni-praxi?browser=full> (Last accessed: 10.12.2024).

*Стаття надійшла до редакції 16.12.2024
The article was received 16 December 2024*

СЕКЦІЯ 3 ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 336.24.07/.08:349.2
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-3>

ТРУДОВІ ПРАВА І ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКІВ МИТНИХ ОРГАНІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Козуб Ірина Георгіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та приватно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0001-7744-5970

Біленець Дарія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та приватно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0003-0866-0698

Попри чинне законодавство, працівники митної служби стикаються з низкою проблем, серед яких недостатній рівень матеріального забезпечення, відсутність спеціалізованих нормативних положень, які враховують специфіку їхньої діяльності, а також складнощі у вирішенні трудових спорів.

***Метою** статті є аналіз чинного правового регулювання оплати праці працівників митної служби України, виявлення основних проблем у цій сфері й обґрунтування шляхів їх вирішення з урахуванням міжнародного досвіду.*

***Методи.** У дослідженні застосовано загальнонаукові методи, зокрема системний аналіз для оцінки правового регулювання оплати праці працівників митної служби, порівняльний метод для аналізу досвіду країн ЄС, а також метод прогнозування для визначення перспективних напрямів реформування цієї сфери.*

***Результати.** Проведений аналіз показав, що, незважаючи на наявність законодавчої бази, працівники митної служби стикаються з низкою проблем: недостатній рівень матеріального забезпечення, брак спеціалізованих нормативних положень, які враховують специфіку їхньої діяльності, а також складнощі у вирішенні трудових спорів. Особливу увагу приділено соціальним гарантіям, включно з пенсійним забезпеченням, страхуванням, матеріальною допомогою та компенсацією за невикористані відпустки. Реформи митної служби часто супроводжуються організаційними змінами, які спричиняють соціальну напругу серед працівників і впливають на їх трудову стабільність. Визначено необхідність професійного розвитку працівників, підвищення їх кваліфікації відповідно до сучасних викликів і міжнародних стандартів. У статті обґрунтовано доцільність адаптації найкращих практик ЄС, як-от колективні договори, соціальні пільги та психологічна підтримка, до українських реалій.*

***Висновки.** Для вдосконалення правового регулювання й умов праці працівників митної служби запропоновано: реформування нормативно-правової бази, підвищення рівня фінансування, впровадження автоматизованих систем аналізу ризиків та електронного декларування. Реалізація цих заходів сприятиме зменшенню навантаження на працівників, підвищенню ефективності роботи митної служби, її інтеграції у європейський правовий простір та відповідності сучасним стандартам глобалізації.*

***Ключові слова:** трудові права, соціальні гарантії, працівники митних органів, державна служба, професійний розвиток, міжнародний досвід, соціальний захист, реформи митної служби, умови праці.*

LABOR RIGHTS AND GUARANTEES FOR CUSTOMS OFFICERS: THEORY AND PRACTICE

Kozub Iryna Heorhiivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil, Commercial Law,
and Private Law Disciplines,
Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
<https://orcid.org/0000-0001-7744-5970>

Bilenets Daria Anatoliivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Civil, Commercial Law,
and Private Law Disciplines,
Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
<https://orcid.org/0000-0003-0866-0698>

Despite the existing legislation, customs officers face a range of issues, including insufficient material support, the absence of specialized regulatory provisions that address the specifics of their activities, and difficulties in resolving labor disputes.

Objective. *This article aims to analyze the current legal regulation of labor remuneration for customs officers in Ukraine, identify the key issues in this area, and substantiate possible solutions, considering international experience.*

Methods. *The research employs general scientific methods, including systemic analysis to assess the legal framework governing labor remuneration for customs officers, the comparative method to analyze the experience of EU countries, and the forecasting method to identify prospective directions for reforming this sphere.*

Results. *The conducted analysis reveals that, despite the presence of a legal framework, customs officers encounter several challenges: insufficient material support, the lack of specialized regulatory provisions tailored to their specific activities, and difficulties in resolving labor disputes. Special attention is given to social guarantees, including pension benefits, insurance, material assistance, and compensation for unused leave. Customs service reforms are often accompanied by organizational changes that exacerbate social tension among employees and affect their job stability. The necessity of professional development for customs officers, including training and qualification enhancement in line with modern challenges and international standards, has been highlighted. The article substantiates the appropriateness of adapting best EU practices, such as collective agreements, social benefits, and psychological support, to the Ukrainian context.*

Conclusions. *To improve the legal regulation and working conditions of customs officers, the following measures are proposed: reforming the regulatory framework, increasing funding, and introducing modern technologies such as automated risk analysis systems and electronic declaration processes. Implementing these measures will reduce the workload on employees, enhance the efficiency of customs services, facilitate their integration into the European legal framework, and ensure compliance with modern globalization standards.*

Key words: *labor rights, social guarantees, customs officers, public service, professional development, international experience, social protection, customs service reforms, working conditions.*

Вступ. Трудові права та гарантії працівників митних органів є важливим елементом забезпечення ефективної роботи державної служби. Умови праці, рівень соціального захисту й дотримання трудових прав безпосередньо впливають на якість виконання службових завдань, які відіграють ключову роль у забезпеченні економічної безпеки країни та захисті національних інтересів.

Незважаючи на існування трудового законодавства України, яке встановлює загальні засади регулювання трудових відносин, специфіка діяльності митних органів потребує врахування особливих умов роботи. До таких умов належать змінні графіки, високий рівень відповідальності та специфічні ризики, пов'язані з виконанням службових обов'язків. Однак на практиці існує низка проблем, які перешкоджають належній реалізації трудових прав працівників митної служби.

Серед основних викликів виділяються недостатній рівень матеріального забезпечення, відсутність спеціалізованих норм, що враховують специфіку роботи митних органів, і труднощі у вирішенні трудових спорів. Крім того, часті організаційні зміни, пов'язані з реформами митної служби, створюють додаткову соціальну напругу серед працівників і негативно впливають на їх трудову стабільність.

Ці проблеми потребують системного вирішення, яке передбачає вдосконалення правового регулювання, створення механізмів захисту прав працівників та підвищення рівня соціального забезпечення. Лише за умов ефективної реалізації трудових прав працівників митної служби можна досягти стабільного функціонування цієї важливої складової державного управління.

1. Правове регулювання трудових прав працівників

Трудові права та гарантії працівників митних органів відіграють важливу роль у забез-

печенні ефективності їхньої роботи, а також у створенні належних умов для виконання покладених на них завдань. Основні положення щодо трудових відносин у митних органах регулюються Кодексом законів про працю України (КЗпП) (ВРУ, 1971), Законом України «Про державну службу» (ВРУ, 2015), Митним кодексом України (ВРУ, 2012) та іншими нормативно-правовими актами. Ці документи встановлюють норми, які гарантують права працівників, регулюють їх обов'язки та визначають специфічні умови роботи.

Кадрове забезпечення Державної митної служби України – це комплексна нормативно-регульована, процедурно-організаційна діяльність, яка здійснюється спеціально-уповноваженими суб'єктами (як зовнішніми, так і внутрішніми) з метою впорядкування роботи його кадрового складу, забезпечення й захисту основних трудових прав та інтересів працівників, професійного навчання та виховання кадрів для Держмитслужби, поповнення кадрового складу відомства (формування його кадрового резерву), аналізу, планування та контролю кадрових процесів, визначення перспективи їх розвитку та шляхів удосконалення (Колобиліна, 2023: 186).

Працівники митних органів, відповідно до Закону України «Про державну службу» (ВРУ, 2015), є державними службовцями, тому їх трудові відносини підлягають спеціальному правовому регулюванню. Відповідно до цього закону, державний службовець зобов'язаний дотримуватися Конституції та законів України, діяти у межах своїх повноважень, а також захищати права та інтереси громадян. Працівники митної служби, крім загальних вимог до державних службовців, повинні забезпечувати виконання митного законодавства, контролювати переміщення товарів через кордон, запобігати порушенням митних правил та боротися з контрабандою.

2. Особливості трудових умов працівників митної служби

Ефективне управління персоналом є однією з ключових умов забезпечення належного функціонування митної служби України. Основну роль у реалізації державної політики у сфері управління та розвитку персоналу відіграє Департамент управління та розвитку персоналу Державної митної служби України. Його завдання полягають у забезпеченні підбору персоналу, контролі за дотриманням трудового законодавства, організації навчання, підвищення кваліфікації працівників та оцінювання результатів їхньої службової діяльності (Управління ДМСУ, 2024).

Трудові права працівників митних органів, зокрема, передбачають право на безпечні умови праці, отримання своєчасної та справедливої оплати праці, право на відпочинок, соціальний захист і професійний розвиток. Відповідно до Конституції України (ВРУ, 1996) кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти на життя працюю, яку він вільно вибирає або на яку вільно погоджується. Працівники митних органів не є винятком із цього правила.

Згідно зі статтею 50 КЗпП (ВРУ, 1971), нормальна тривалість робочого часу працівників

не може перевищувати 40 годин на тиждень. Проте специфіка роботи митних органів, зокрема їхня необхідність забезпечувати безперервність митного контролю, часто передбачає ненормований робочий день.

Відповідно до статті 56 КЗпП (ВРУ, 1971), ненормований робочий день допускається для працівників, чия робота не піддається точному обліку в часі. У цьому контексті важливим є дотримання балансу між інтересами служби та правами працівників, зокрема компенсація за понаднормову роботу.

Оплата праці працівників митної служби регулюється Законом України «Про оплату праці» (ВРУ, 1995). Стаття 94 цього Закону визначає, що заробітна плата включає основну заробітну плату, додаткову заробітну плату й інші заохочувальні виплати.

Працівники митної служби, які працюють у нічний час, у святкові чи неробочі дні, мають право на підвищену оплату праці відповідно до статті 107 КЗпП (ВРУ, 1971). Водночас через обмеження у фінансуванні питання належного рівня заробітної плати для працівників митних органів залишається одним із ключових викликів, що потребує вирішення.

Соціальні гарантії для працівників митних органів передбачають право на пенсійне забезпечення, матеріальну допомогу, компенсацію за невикористану відпустку, а також страхування від нещасних випадків на виробництві. Стаття 48 Закону України «Про державну службу» (ВРУ, 2015) встановлює, що державні службовці мають право на матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань і на лікування. Проте в умовах реформування митної служби реалізація цих прав часто стикається з проблемами через недостатнє фінансування.

Практика свідчить, що працівники митних органів нерідко стикаються з проблемами порушення їх трудових прав. Однією з основних причин є складність у вирішенні трудових спорів. Відповідно до статті 221 КЗпП (ВРУ, 1971), трудові спори розглядаються комісіями з трудових спорів, а у випадку незгоди з рішенням таких комісій – судами. Однак тривалість і складність цих процедур значно ускладнюють захист прав працівників митної служби.

Окрему увагу слід приділити питанням професійного розвитку працівників митної служби. Стаття 48 Закону України «Про державну службу» (ВРУ, 2015) передбачає, що державні службовці мають право на підвищення кваліфікації. З урахуванням швидких змін у законодавстві, міжнародних нормах і технологіях регулярне навчання є необхідністю. У митній службі особливу важливість мають знання міжнародного митного законодавства, навички роботи з автоматизованими системами контролю, а також уміння аналізувати ризики та запобігати порушенням митних правил.

Для підвищення ефективності роботи митної служби доцільно впроваджувати сучасні технології, як-от електронне декларування, автоматизовані системи аналізу ризиків та електронні платформи для взаємодії з бізнесом і громадянами. Однак впровадження

таких рішень потребує належного фінансування й забезпечення працівників відповідними технічними засобами.

Важливо надавати працівникам можливість навчатися, прогресувати, заохочувати та розвивати їхній творчий потенціал. Це можна забезпечити проведенням спеціальних навчальних семінарів, курсів підвищення кваліфікації, спортивних годин, тимблдингу тощо. Але все ж основною проблемою сьогодні є розмір заробітної плати працівників митних органів. Попри велику кількість премій, надбавок і доплат заробітна плата за сучасними мірками залишається доволі низькою, належно не заохочує працівників до якісного виконання своїх обов'язків і підвищення результативності, а, навпаки, змушує подумати про зміну роботи чи спонукає до злочинних дій, хабарництва (Ганас, 2020: 18).

3. Міжнародний досвід і перспективи вдосконалення

У контексті міжнародного досвіду важливо враховувати практики країн ЄС, де трудові права працівників митної служби регулюються колективними договорами. Наприклад, у Німеччині та Франції такі договори передбачають додаткові компенсації за роботу в нічний час, психологічну підтримку, а також програми реабілітації для працівників, які працюють у стресових умовах. Адаптація таких механізмів до українських реалій сприятиме підвищенню мотивації працівників і покращенню умов їх праці.

Трудові права і гарантії працівників митних органів потребують системного підходу до їх забезпечення. Актуальними завданнями є вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення належного фінансування, впровадження сучасних технологій та підтримка професійного розвитку працівників. Реалізація цих кроків сприятиме підвищенню ефективності роботи митних органів і забезпеченню прав працівників відповідно до міжнародних стандартів.

Висновки. Трудові права та гарантії працівників митних органів є основою їхньої ефективної роботи. Від належних умов праці, соціального захисту та регулювання трудових відносин залежить виконання завдань, що впливають на економічну безпеку держави. Попри чинне законодавство, є суттєві проблеми в реалізації цих прав, зокрема недостатнє матеріальне забезпечення, відсутність норм, які враховують специфіку роботи, і складність вирішення трудових спорів.

Для вирішення проблем потрібно вдосконалити правове регулювання, підвищити фінансування й забезпечити соціальний захист працівників. Важливими заходами є впровадження електронного декларування, автоматизованих систем аналізу ризиків і програм професійного навчання. Ці кроки сприятимуть підвищенню ефективності роботи митних органів.

Міжнародний досвід ЄС демонструє, що колективні договори, соціальні пільги та психологічна підтримка створюють стабільні умови праці. Адаптація цих практик в Україні дасть змогу покращити роботу митної служби, інтегрувати її в європейський правовий простір і відповідати сучасним викликам глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 № 322- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n123> (дата звернення: 26.10.2024).
2. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 26.10.2024).
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення 26.10.2024).
4. Колобиліна О. О. Поняття кадрового забезпечення Державної митної служби України. 2023. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-4-2/Pravo_ua_2023_4_2_182.pdf (дата звернення 26.10.2024).
5. Управління та розвиток персоналу ДМСУ. <https://customs.gov.ua/upravlinnia-personalom> (дата звернення 26.10.2024).
6. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 26.10.2024).
7. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (дата звернення 26.10.2024).
8. Ганас Л. М., Дорощ О. І., Білець Л. В. Особливості мотивування працівників митних органів. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2020. Вип. 2 (1). С. 13–20.

REFERENCES:

1. Labour Code of Ukraine (1971). *Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Labour Code of Ukraine]*: Law of December 10, 1971 No. 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n123> (accessed: October 26, 2024).
2. On Civil Service (2015). *Pro derzhavnu sluzhbu [On Civil Service]*: Law of Ukraine of December 10, 2015 No. 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (accessed: October 26, 2024).
3. Customs Code of Ukraine (2012). *Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine]*: Law of March 13, 2012 No. 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (accessed: October 26, 2024).
4. Kolobylina, O.O. (2023). *Poniattia kadrovoho zabezpechennia Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy [The Concept of Human Resources Management in the State Customs Service of Ukraine]*. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2023-4-2/Pravo_ua_2023_4_2_182.pdf (accessed: October 26, 2024).
5. State Customs Service of Ukraine (2024). *Upravlinnia ta rozvytok personalu DMSU [Personnel Management and Development of the State Customs Service of Ukraine]*. URL: <https://customs.gov.ua/upravlinnia-personalom> (accessed: October 26, 2024).
6. Constitution of Ukraine (1996). *Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]*: Law of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed: October 26, 2024).
7. On Labour Remuneration (1995). *Pro oplatu pratsi [On Labour Remuneration]*: Law of March 24, 1995 No. 108/95-VR. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр> (accessed: October 26, 2024).
8. Hanas, L.M., Dorosh, O.I., Bilets, L.V. (2020). *Osoblyvosti motyvuvannia pratsivnykiv mytnykh orhaniv [Features of Motivating Customs Officers]*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: Formation Stages and Development Issues*. Vol. 2 (1). P. 13–20.

УДК [331.104.2+364.63]:347.93/.94
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-4>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ТА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ З ПИТАНЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) НА РОБОТІ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Факас Ілона Борисівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського права та приватно-правових дисциплін
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
ilfakas@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4408-7668

Мобінг як форма психологічного насильства на робочому місці набуває все більшого поширення в сучасних умовах. Мобінг на робочому місці – це не просто конфлікт між колегами, а серйозна соціальна проблема, що має негативні наслідки для здоров'я, психологічного благополуччя та продуктивності працівників. Українське законодавство зробило важливий крок, визначивши мобінг і передбачивши відповідальність за його вчинення. Із законодавчим врегулюванням у трудовому законодавстві України поняття «мобінг» суспільство отримало потужний інструмент для боротьби із цим явищем. Однак на практиці виявилось, що законодавча норма сама по собі не вирішує проблему, а доведення факту мобінгу в суді в порядку цивільного судочинства залишається складним завданням.

Мета – дослідити мобінг, форми його прояву, типові ознаки вчинення, а також здійснити аналіз судової практики у справах про встановлення фактів мобінгу (цькування) на роботі в цивільному судочинстві. **Методи.** Під час написання статті використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. Чітко простежувався структурно-логічний метод, метод аналізу та синтезу, формально-юридичний, статистичний методи тощо. **Результати.** У статті розглянуто процесуальні особливості розгляду спорів про встановлення фактів мобінгу (цькування) на роботі в цивільному судочинстві України. Особлива увага приділяється проблемам доказування факту мобінгу, зокрема складнощам у встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями кривдника та негативними наслідками для працівників. Здійснено аналіз судової практики, виявлено проблемні аспекти доведення мобінгу та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства. **Висновки.** Незважаючи на законодавче визначення мобінгу, суди стикаються із численними труднощами у його кваліфікації та доведенні. Мобінг призводить до негативних соціальних та економічних наслідків, як-от зниження продуктивності праці, погіршення здоров'я працівників і зростання кількості судових спорів. Для вирішення зазначеної проблеми потрібно розробити детальніші критерії для визначення мобінгу, спростити процедуру доказування, проводити спеціалізовані навчання для суддів щодо особливостей розгляду спорів про мобінг.

Ключові слова: мобінг, цькування, дискримінація, цивільне судочинство, судова практика, доказування, психологічний тиск, трудові відносини.

PROCEDURAL FEATURES OF CONSIDERATION AND RESOLUTION OF DISPUTES REGARDING THE ESTABLISHMENT OF FACTS OF MOBBING (HARASSMENT) AT WORK IN CIVIL PROCEEDINGS

Fakas Ilona Borysivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of civil, economic law and private law disciplines
Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
ilfakas@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4408-7668

*Mobbing as a form of psychological violence in the workplace is becoming increasingly widespread in modern conditions. Mobbing in the workplace is not just a conflict between colleagues, but a serious social problem that has negative consequences for the health, psychological well-being and productivity of employees. Ukrainian legislation has taken an important step by defining mobbing and providing for liability for its commission. With the legislative regulation of the concept of "mobbing" in the labor legislation of Ukraine, society has received a powerful tool to combat this phenomenon. However, in practice, it turned out that the legislative norm itself does not solve the problem, and proving the fact of mobbing in court in civil proceedings remains a difficult task. **Purpose.** To investigate mobbing, its forms of manifestation, typical signs of commission, as well as to analyze judicial practice in cases of establishing facts of mobbing (harassment) at work in civil proceedings. **Methods.** When writing the article, general scientific and special methods were*

used. The structural-logical method, the method of analysis and synthesis, formal-legal, statistical methods, etc. were clearly traced. **Results.** The article examines the procedural features of considering disputes on establishing facts of mobbing (harassment) at work in the civil justice of Ukraine. Particular attention is paid to the problems of proving the fact of mobbing, in particular, the difficulties in establishing a causal relationship between the actions of the offender and negative consequences for employees. An analysis of judicial practice was carried out, problematic aspects of proving mobbing were identified, and proposals were formulated to improve the legislation. **Conclusions.** Despite the legislative definition of mobbing, courts face numerous difficulties in qualifying and proving it. Mobbing leads to negative social and economic consequences, such as reduced labor productivity, deterioration of employees' health, and an increase in the number of legal disputes. To solve this problem, it is necessary to develop more detailed criteria for defining mobbing, simplify the procedure for proving, and conduct specialized training for judges on the features of considering disputes about mobbing.

Key words: mobbing, harassment, discrimination, civil proceedings, judicial practice, evidence, psychological pressure, labor relations.

Вступ. В Україні все більше уваги приділяють питанням недопущення проявів дискримінації на робочих місцях. Однією з форм дискримінації прав людини у трудових відносинах є мобінг (цькування), який може проявлятися в різних формах, зокрема через психологічне, економічне й інше насильство. В умовах сьогодення явище мобінгу стає все поширенішим унаслідок посилення конкуренції, обмеженості робочих місць, воєнного стану й інших причин.

Держава гарантує соціальний захист працівників від мобінгу й інших форм неправомірного поводження на робочому місці. Це передбачає право на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або суду для відновлення порушених трудових прав і відшкодування збитків.

Проблему законодавчого регулювання мобінгу в Україні досліджували у своїх працях такі науковці, як К. В. Батаєва, Л. П. Гарашченко, В. В. Гончарук, В. О. Євдокимов, Т. А. Коляда, Ю. В. Конотопцева, О. Кравченко, Т. В. Красюк, І. В. Лагутіна, Л. Луць, А. І. Маренич, К. Марисюк, О. В. Сорока, А. О. Трюхан, Н. А. Чередніченко, А. В. Шамшиєва й інші.

1. Законодавче визначення мобінгу та проблеми його доведення

Наразі в Україні поняття мобінгу визначено на законодавчому рівні. У грудні 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 № 2759-IX. Цим Законом було доповнено Кодекс законів про працю України новою статтею 2-2, яка зазначає таке: «Мобінг (цькування) – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність» (Кодекс законів про працю України).

Вимоги роботодавця щодо належного виконання працівником трудових обов'язків, зміна робочого місця, посади працівника або розміру оплати праці в порядку, встановленому законодавством, колективним або трудовим договором, не вважаються мобінгом (цькуванням). Вчинення мобінгу (цькування) заборонено. Особи, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування), мають право звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду (Кодекс законів про працю України).

За вчинення мобінгу передбачено дисциплінарну й адміністративну відповідальність. Адміністративна відповідальність передбачає штраф або громадські роботи. Заходом притягнення до дисциплінарної відповідальності також може бути звільнення з роботи за рішенням роботодавця (Кодекс України про адміністративні правопорушення).

У реєстрі судових рішень за період з грудня 2022 р. по грудень 2024 р. налічується понад 740 рішень у порядку цивільного судочинства щодо вчинення мобінгу, і в переважній більшості таких рішень суди відмовляли працівникам у встановленні фактів вчинення мобінгу (Єдиний реєстр судових рішень).

На думку Г. Лисенко, причин такої відмови є дві:

– по-перше, працівники не розрізняють, де є мобінг, а де – трудові відносини. Наприклад, зміну умов праці або зменшення заробітної плати вони прирівнюють до мобінгу, конфлікти на роботі також відразу сприймають як мобінг;

– по-друге, відсутність доказів, на підставі яких можна встановити вчинення мобінгу (Лисенко).

Формами психологічного та економічного тиску, зокрема, є:

– створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери (погрози, висміювання, наклепи, зневажливі зауваження, поведінка загрозливого, залякувального, принизливого характеру й інші способи виведення працівника із психологічної рівноваги);

– безпідставне негативне виокремлення працівника з колективу або його ізоляція (незапрошення на зустрічі й наради, у яких працівник, відповідно до локальних нор-

мотивних актів та організаційно-розпорядчих актів має брати участь, перешкоджання виконанню ним своєї трудової функції, недопущення працівника на робоче місце, перенесення робочого місця в непристосовані для цього виду роботи місця);

– нерівність можливостей для навчання та кар'єрного росту;

– нерівна оплата за працю рівної цінності, яка виконується працівниками однакової кваліфікації;

– безпідставне позбавлення працівника частини виплат (премій, бонусів та інших заохочень);

– необґрунтований нерівномірний розподіл роботодавцем навантаження і завдань між працівниками з однаковою кваліфікацією та продуктивністю праці, які виконують рівноцінну роботу.

До основних ознак вчинення мобінгу можна віднести:

1) систематичність дій порушника, який вчиняє мобінг;

2) умисел або бездіяльність (характерна для керівників);

3) наявність мети, наприклад звільнення працівника, зміна умов трудового договору, переведення, зменшення розміру оплати праці тощо;

4) психологічний тиск;

5) піддрив професійної репутації та ін.

2. Доказова база у справах про мобінг і процесуальні особливості

Відповідно до ст. 81 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень (Цивільний процесуальний кодекс України).

Для доведення факту мобінгу в суді потрібно зібрати якомога більше доказів. Письмовими доказами можуть бути:

– копії розпорядчих документів роботодавця (наказів, розпоряджень);

– копії документів працівника або інших співробітників (заяви, доповідні записки, листи, акти, вимоги або претензії тощо);

– копії заяв або скарг працівника щодо порушення його прав, честі та гідності, дискримінації стосовно нього (до керівника, до засновників, до територіального органу Держпраці, до поліції тощо).

Якщо йдеться про електронні докази, то це можуть бути:

– скріни листування через електронну пошту;

– скріни листування через месенджери або в групах («Телеграм», «Вайбер» тощо);

– скріни із соціальних мереж (публікації, коментарі тощо);

– диск або подані через Електронний суд фото, аудіо-, відеозаписи розмов, проведення зборів або нарад, запис із відеореєстраторів тощо.

Разом із тим не всі електронні докази суд визнає належними та бере їх до уваги. Так, наприклад, у справі № 642/2981/24 суд досліджував аудіозапис розмови від 02.04.2024 на підтвердження мобінгу з боку виконуючого обов'язки начальника відділу ОСОБА_4 стосовно позивача, ОСОБА_3, визнав його неналежним доказом і не взяв до уваги.

Мотивами для відмови стала неможливість встановити дату, час і місце, коли та де така розмова відбувалася, а також те, що співрозмовників на записі не ідентифіковано. Відповідних експертиз про відповідність голосів конкретним особам позивачем та її представником не проводилось. Отже, відсутні відомості про те, що такий аудіозапис отриманий у встановленому законом порядку (Єдиний реєстр судових рішень, 2024).

Суд може розглядати електронне листування між особами в месенджері (як і будь-яке інше листування) як доказ у справі лише в тому випадку, якщо воно дає можливість суду встановити авторів цього листування та його зміст (Верховний Суд, 2023).

Встановлення авторства в електронному листуванні в месенджерах, особливо в контексті судових розглядів, є важливим питанням. Однак це досить складне завдання, яке потребує комплексного підходу та залучення фахівців.

До чинників, що ускладнюють встановлення авторства можна віднести:

1) анонімність. Багато месенджерів дають змогу користувачам залишатися анонімними або використовувати псевдоніми;

2) відсутність єдиного стандарту. Кожен месенджер має свої особливості зберігання даних, що ускладнює уніфікований підхід до встановлення авторства.

3) технічні можливості. Сучасні технології дають змогу підробляти листування, видаляти повідомлення та змінювати метадані;

4) відсутність єдиного стандарту. Кожен месенджер має свої особливості зберігання даних, що ускладнює уніфікований підхід до встановлення авторства.

Для успішного встановлення авторства потрібно зберегти всі докази в оригінальному вигляді, уникаючи будь-яких змін або редагування.

Також до суду слід подавати докази причинно-наслідкового зв'язку між діями кривдника та наслідками для працівника.

Наприклад, у справі № 529/131/23 працівники надавали листки непрацездатності, щоб довести факт вчинення мобінгу керівником. Проте суди дійшли висновків, що з листків непрацездатності неможливо встановити причинного зв'язку між погіршенням стану здоров'я та діями директора, не надано жодного медичного висновку, підтвердження звернення до медичних установ про порушення їх фізичного чи психологічного стану, а також що їм було надано кваліфіковану допомогу відповідними медичними фахівцями у зв'язку з неправомірними діями директора (Єдиний реєстр судових рішень, 2023).

Покази свідків – це не основний доказ, суд буде його оцінювати разом з іншими доказами. В умовах формування судової практики щодо мобінгу важлива роль у захисті прав клієнтів покладається на адвокатів. Вони повинні не лише допомогти розмежувати мобінг і трудові спори, а й забезпечити збір достатніх доказів та ефективну представлення інтересів клієнта в суді (Як довести факт вчинення мобінгу, 2024).

У разі оцінки достатності доказів діють спеціальні правила – стандарти доказування, якими

має керуватися суд під час вирішення справи. Стандарти доказування є важливим елементом змагальності процесу. Якщо сторона не подала достатньо доказів для підтвердження певної обставини, то суд робить висновок про її недоведеність (Верховний Суд, 2018).

Мобінг має різноманітні прояви, які часто важко відмежувати від звичайних конфліктів на робочому місці. Так, наприклад, у справі № 932/9202/23 суд, хоча і визнав наявність конфлікту між сторонами, зокрема розмов на підвищених тонах, взаємних образ, проте не кваліфікував поведінку ОСОБА_4 як психологічний чи економічний тиск на позивача. Тому в задоволенні позову про визнання фактів мобінгу (цуквання) та їх усунення судом було відмовлено (Єдиний реєстр судових рішень, 2023).

Таким чином, аналіз судової практики розгляду та вирішення спорів щодо мобінгу в цивільному судочинстві дає змогу зробити висновок, що доведення факту мобінгу в суді є досить складним завданням з кількох причин.

По-перше, це існування непрямих доказів. Так, часто мобінг проявляється у формі непрямих дій, як-от ігнорування, плітки, підступи, які важко кількісно оцінити та зафіксувати. Відсутність прямих доказів, наприклад письмових наказів про дисциплінарні стягнення, ускладнює процес доведення.

По-друге, суб'єктивний характер мобінгу. Оцінка того, чи є певні дії мобінгом, часто є суб'єктивною і залежить від сприйняття потерпілого.

По-третє, недостатність легальної дефініції: чітке законодавче визначення мобінгу, хоча й стало важливим кроком, однак не гарантує однозначної його кваліфікації в кожному конкретному випадку. Судова практика демонструє, що на практиці виникають численні труднощі в застосуванні цього поняття.

По-четверте, складність доказування: незважаючи на наявність законодавчого визначення, доведення факту мобінгу в суді залишається складним процесом, що потребує збору великої кількості доказів.

Висновки. Дослідження судової практики щодо встановлення факту мобінгу (цуквання) в цивільному судочинстві України дає змогу зробити такі висновки. З моменту законодавчого врегулювання поняття мобінг пройшло два роки, а чисельність позовів до суду значно зросла, що свідчить про те, що проблема мобінгу залишається актуальною. Незважаючи на законодавче визначення мобінгу, суди стикаються із численними труднощами у його кваліфікації та доведенні. До основних причин складнощів потрібно віднести суб'єктивний характер оцінки мобінгу, відсутність єдиних критеріїв, складність доказування психологічного тиску, недостатня кваліфікація суддів. Мобінг призводить до негативних соціальних та економічних наслідків, як-от зниження продуктивності праці, погіршення здоров'я працівників і зростання кількості судових спорів.

Для вирішення зазначеної проблеми потрібно розробити детальніші критерії для визначення мобінгу, спростити процедуру доказування, проводити спеціалізовані навчання для суддів щодо особливостей розгляду справ

про мобінг. Проведення подальших досліджень цієї проблеми дасть змогу розробити більш ефективні механізми протидії мобінгу та забезпечити захист прав працівників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України : Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.*
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122.*
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 29 листопада 2024 року).
4. Лисенко Г. Мобінг. Як довести в суді вчинення мобінгу URL: <https://lysenko-solicitors.com/archives/news> (дата звернення: 29 листопада 2024 року).
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40–41, 42, ст. 492.*
6. Рішення у цивільній справі № 642/2981/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121266719> (дата звернення: 29 листопада 2024 року).
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21 червня 2023 р. у справі № 916/3027/21 (провадження № 12-8гс23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045> (дата звернення: 30 листопада 2024).
8. Рішення Диканського районного суду Полтавської області від 29.05.2023 у справі № 529/131/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111252787> (дата звернення: 30 листопада 2024 року).
9. Як довести факт вчинення мобінгу. URL: <https://profpressa.com/blogs/iak-dovesti-fakt-vchinennia-mobingu> (дата звернення: 30 листопада 2024 року).
10. Постанова Верховного Суду від 29.08.2018 у справі № 910/23428/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76156187> (дата звернення: 30 листопада 2024 року).
11. Рішення у цивільній справі № 932/9202/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117523439> (дата звернення: 30 листопада 2024 року).

REFERENCES:

1. Code of Labor Laws of Ukraine: Law, Code of 10.12.1971 No. 322-VIII. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR, 1971, appendix to No. 50, Art. 375.
2. Code of Ukraine on Administrative Offenses dated 07.12.1984 No. 8073-X. Information of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR) 1984, appendix to No. 51, Article 1122.
3. Unified state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (application date: November 29, 2024).
4. Lysenko G. Mobbing. How to prove mobbing in court. URL: <https://lysenko-solicitors.com/archives/news> (application date: November 29, 2024).
5. Civil Procedure Code of Ukraine dated March 18, 2004. No. 1618-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2004, Nos. 40–41, 42, Article 492.
6. Decision in civil case No. 642/2981/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121266719> (application date: November 29, 2024).
7. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated June 21, 2023 in case No. 916/3027/21 (proceedings No. 12-8gs23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045> (application date: November 30, 2024).
8. Decision of the Dykan District Court of the Poltava Region dated 05/29/2023 in case No. 529/131/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111252787> (date of application: November 30, 2024).
9. How to prove the fact of committing mobbing. URL: <https://profpressa.com/blogs/iak-dovesti-fakt-vchinennia-mobingu> (application date: November 30, 2024).
10. Resolution of the Supreme Court dated August 29, 2018 in case No. 910/23428/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/76156187>. (application date: November 30, 2024).
11. Decision in civil case No. 932/9202/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117523439> (date of application: November 30, 2024).

СЕКЦІЯ 4 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК [171/172+81'25-051]:343
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-5>

ПРОФЕСІЙНІ СТАНДАРТИ І ЕТИКА ПЕРЕКЛАДАЧА В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Бриків Віктор Михайлович,
аспірант
Херсонського державного університету
brykovvictor@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4416-9477

Метою статті є аналіз та оцінка професійних стандартів і етичних норм, що регламентують діяльність перекладача в рамках кримінального провадження, зокрема виявлення їх впливу на належну якість здійснення перекладачем своїх процесуальних функцій.

Методи. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-правові методи, зокрема діалектичний метод, методи системного аналізу, теоретичного узагальнення й інші.

Результати. На основі проведеного аналізу наявних нормативно-правових актів, практичних рекомендацій, сучасних тенденцій розвитку галузі прикладної лінгвістики, а також дослідження відповідних доктринальних джерел:

- наведено перелік професійних стандартів діяльності перекладача в кримінальному провадженні;
- проілюстровано відмінності в підходах до визначення етичних правил і рамок діяльності професійних перекладачів;
- окреслено актуальні напрями реформування кваліфікаційних (сертифікаційних) вимог до професійональних перекладачів;
- надано приклади порушень етичних норм і професійних стандартів перекладацької діяльності;
- сформульовано деякі проблемні питання та ризики, що унеможливають належну реалізацію процесуальних функцій перекладача в кримінальному провадженні, та запропоновано шляхи вирішення таких проблем.

Висновки. Професійні стандарти й етика перекладача, який залучається до будь-якої стадії кримінального процесу, несуть істотну важливість для гарантування дотримання прав і законних інтересів осіб. Такі вимоги повинні знаходити відображення в конкретних нормативно-правових документах, які встановлюватимуть зразок професійної поведінки для цілої галузі й будуть визнані на всій території держави. Поряд із цим важливою є імплементація найкращих практик стандартизації перекладацької діяльності держав – членів Європейського Союзу.

Ключові слова: перекладач, кримінальне провадження, стандартизація, професійні стандарти, етика, професійний переклад, кваліфікаційні вимоги, досудове розслідування, судовий розгляд.

PROFESSIONAL STANDARDS AND ETHICS OF INTERPRETERS IN THE CONTEXT OF CRIMINAL JUSTICE

Brykov Viktor Mykhailovych,
Postgraduate Student
Kherson State University
brykovvictor@gmail.com
orcid.org/0009-0009-4416-9477

The purpose of the article is to analyze and evaluate the professional standards and ethical norms governing the activities of an interpreter in criminal proceedings, in particular, to identify their impact on the proper quality of the interpreter's performance of his/her procedural functions.

Methods. The methodological basis of the study is based on general scientific and special legal methods, in particular, dialectical, systemic analysis, and theoretical generalization.

Results. Based on the analysis of existing legal acts, practical recommendations, current trends in the development of the field of applied linguistics, as well as the study of relevant doctrinal sources:

- a list of professional standards for the activities of an interpreter in criminal proceedings is provided;
- the differences in approaches to defining ethical rules and frameworks for professional translators are illustrated;
- current directions of reforming the qualification (certification) requirements for professional translators are outlined;
- specific examples of violations of ethical norms and professional standards of translation are provided;
- certain problematic issues and risks that make it impossible to properly implement the procedural functions of an interpreter in criminal proceedings are formulated as well as ways to solve such problems are suggested.

Conclusions. Professional standards and ethics of interpreters involved in any stage of criminal proceedings are essential to ensure that the rights and legitimate interests of individuals are respected. Such requirements should be reflected in specific regulatory documents that will set a model of professional behavior for the entire industry and be recognized throughout the country. At the same time, it is important to implement the best practices of standardizing translation activities of the European Union member states.

Key words: interpreter, criminal proceedings, standardization, professional standards, ethics, professional translation, qualification requirements, pre-trial investigation, court proceedings.

Вступ. Роль перекладача як одного із суб'єктів кримінального процесу в контексті забезпечення належного виконання завдань кримінального провадження, передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) є дуже важливою (КПК, 2012). Саме перекладач є особою процесуально відповідальною за налагодження якісної комунікації між учасником або декількома учасниками процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, та іншими учасниками провадження. Очевидно, що особа зазнаватиме істотних порушень своїх прав і законних інтересів у випадку, якщо через неякісне виконання перекладачем своїх професійних обов'язків вона не повною мірою розумітиме зміст процесуальних дій та/або процесуальних документів, не зможе адекватно висловити свою правову позицію тощо.

З огляду на зазначене існує нагальна потреба в ретельному аналізі й дослідженні професійних та етичних стандартів, а також кваліфікаційних вимог, що мають бути в обов'язковому порядку дотримані будь-якою особою, яка виконує функції перекладача в кримінальному провадженні. Застосування системного ризик-орієнтованого підходу до відбору професійних перекладачів для участі в кримінальному провадженні та встановлення чітких і прозорих правил сертифікації та оцінки рівня компетенції відповідних спеціалістів цілком можуть вирішити наявні проблеми та запобігти потенційним суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального законодавства. Отже, тема цієї роботи є актуальною як з теоретичної, так і з практичної позиції.

Проблематиці належного виконання перекладачем своїх процесуальних обов'язків у кримінальному провадженні приділяли увагу такі дослідники, як М. С. Кельман, М. І. Леоненко, О. В. Капліна, В. М. Стратонов, С. А. Альперт, М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, В. А. Тертишник, А. Я. Марков, О. Г. Шило й інші.

У цій статті ми зосередимо увагу на важливості відповідності перекладацької діяльності в кримінальному процесуальному контексті високим професійним та етичним стандартам, усталеним міжнародним і національним практикам.

1. Стандартизація професійної перекладацької діяльності для цілей кримінального процесу

Відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII, метою та основними принципами державної політики в цій сфері є, зокрема, забезпечення відповідності об'єктів стандартизації своєму призначенню, належне дотримання прав та інтересів споживачів, сприяння адаптації до сучасних досягнень науки і техніки, впровадження інновацій, прийняття в Україні міжнародних і регіональних стандартів та кодексів усталеної практики як національних. Цим же Законом термін «стандарт» визначається як «нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» (Закон України «Про стандартизацію», 2014). Виходячи з наведеного визначення, розуміємо, що на практиці стандарт професійної діяльності покликаний відобразити узагальнені вимоги якомога ширшого кола зацікавлених осіб (як фізичних, так і юридичних) до кандидатів на роль перекладача для вирішення ним тих чи інших завдань.

У березні 2000 року в Україні було вперше введено в дію стандарт Асоціації перекладачів України «Кваліфікація та сертифікація перекладачів. Загальні вимоги» (далі – СТТУ АПУ 001-2000) та стандарт «Послуги з письмового та усного перекладу. Загальні правила і вимоги до надання послуг» (далі – СТТУ АПУ 002-2000). Ці стандарти було зареєстровано Українським науково-дослідним інститутом стандартизації, сертифікації та інформатики 27 квітня 2000 року. СТТУ АПУ 001-2000 встановлює вимоги до кваліфікації персоналу, що виконує усні та письмові переклади, і систему сертифікації його відповідності (СТТУ АПУ 001-2000, 2000). Фактично саме цим вітчизняним документом унормовується більшість питань щодо стандартизації професійної перекладацької діяльності в Україні. Серед іншого СТТУ АПУ 001-2000 встановлює:

- вимоги до незалежного органу сертифікації, уповноважених органів та екзаменаційних центрів;

– структуру, правила та систему оцінки кваліфікаційного іспиту (практичний іспит + письмовий переклад або усний переклад);

– відповідальність кожного суб'єкта процесу сертифікації (незалежний орган, уповноважений орган, екзаменаційний центр, роботодавець);

– кваліфікаційні вимоги до перекладачів та категоризація посад (перекладач, перекладач II та I категорій та провідний перекладач).

Зі свого боку, стандарт СТТУ АПУ 002-2000 встановлює вимоги до якості послуг щодо виконання усного та письмового перекладу, що їх надають підприємства, які займаються перекладацькою діяльністю, незалежно від їхньої відомчої належності й організаційно-правової форми (СТТУ АПУ 002-2000, 2000). Стандарт СТТУ АПУ 002-2000 максимально детально описує прикладні аспекти здійснення перекладацької роботи, висуваючи вимоги щодо відповідності перекладеного тексту (за змістом, сенсом, стилістикою, оформленням), відсутності помилок, застосування термінології, скорочень, аббревіатур тощо. Цим документом регламентовано також процедуру приймання й оформлення замовлень, процедуру надання послуг і відповідальність виконавців (СТТУ АПУ 002-2000, 2000).

Враховуючи стійкі та динамічні євроінтеграційні процеси й закріплену в Конституції України незворотність європейського курсу, вважаємо за доцільне також звернути увагу на аналогічні документи, що належать до *Acquis Communautaire*. Так, наразі основним стандартом перекладацької галузі Європейського Союзу (далі – ЄС) є стандарт EN 15038, прийнятий Європейською комісією у 2006 році. Цей документ, який став результатом консолідації положень понад 30 стандартів держав-членів, є частиною законодавства ЄС та має наддержавний характер. Стандарт EN 15038 перелічує основні дефініції, які стосуються професійної діяльності перекладачів, універсальні критерії компетентності до осіб, що мають намір надавати перекладацькі послуги, звід загальних правил і форматів співпраці замовника та постачальника послуг перекладу тощо. Так, стандарт EN 15038 виокремлює 5 ключових критеріїв компетентності перекладача:

– *Translating competence* (перекладацька компетентність). Передбачає можливість якісно перекласти текст, достовірно передавши його зміст і сутність;

– *Linguistic and textual competence in the source language and the target language* (Лінгвістична та текстова компетентність мовою оригіналу та мовою перекладу). Вимагається досконале володіння лексикою, спеціальною термінологією обох мов;

– *Research competence, information acquisition and processing* (Дослідницька компетентність, збір та обробка інформації). Містить вимогу збирати й обробляти додаткову інформацію для більш глибокої та фахової інтерпретації опрацьованого тексту;

– *Cultural competence* (культурна компетентність). Вимагає враховувати специфічність

культурних цінностей носіїв мов, їх ціннісні системи тощо;

– *Technical competence* (технічна компетентність). Передбачає застосування спеціальних професійних прийомів перекладу (EN 15038, 2006).

На думку А. С. Ольховської, «всі основні вимоги, що їх на сьогоднішній день висувають майбутні роботодавці, наявні в європейському стандарті, а отже, він дійсно виступає показником потреб перекладацьких компаній, які працюють на сучасному ринку, і може використовуватися для побудови моделі фахової компетентності перекладача» (А. С. Ольховська, 2017: 54).

Ураховуючи вищенаведене, розглянемо детальніше застосування стандартів перекладацької галузі саме у розрізі кримінальних процесуальних правовідносин. Як зазначає В. М. Стратонов, «оскільки вісімдесят відсотків доказової інформації отримується в процесі вербальних відносин, а фактично вся вона процесуально закріплюється письмово, то мова якраз і складає основу всієї процесуальної діяльності. Але не завжди всі сторони (особи), які беруть участь у кримінальному процесі, володіють мовою, якою проводиться розслідування чи здійснює судовий розгляд, може запросити перекладача, тобто особу, яка володіє мовою» (Стратонов, 2018: 169). Дійсно, за участі в кримінальному процесі осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, перекладач може і повинен бути залучений у порядку статті 68 КПК як на стадії досудового розслідування, так і на етапі судового розгляду. Можна також стверджувати, що з огляду на виняткову соціально значущість і підвищену відповідальність кримінальних процесуальних правовідносин, вимоги до їх суб'єктів, зокрема й перекладача, мають бути суттєво підвищеними порівняно з іншими сферами їх професійної діяльності. Отже, особа, яка претендує на роль такого перекладача, повинна володіти бездоганним рівнем компетентності як у письмовому (робота з протоколами процесуальних дій, переклад доказових документів), так і в усному (переклад показань і пояснень учасників процесу) перекладі. Для цілей здійснення перекладу в рамках кримінального процесу недостатньо загального володіння перекладачем двома мовами, як і недостатньо володіння універсальною юридичною термінологією. Так, з метою забезпечення відповідності другому (лінгвістично-текстуальному) та п'ятому (технічному) критерію компетентності стандарту EN 15038 перекладач повинен досконало оперувати саме кримінальними процесуальними термінами, розуміти специфіку процесуальних дій, орієнтуватися в етапах провадження тощо).

На цей час в Україні не існує окремих стандартів або кваліфікаційних вимог для перекладачів, які здійснюють переклад саме в кримінальному процесі. Такі обставини свідчать про наявність ризику залучення недостатньо компетентного та фахового перекладача, що, зі свого боку, може серйозно зашкодити дотриманню прав певних учасників кримі-

нального процесу. Видається за потрібне запровадити в рамках перекладацької галузі окремі стандарти та критерії відповідності (компетентності) саме для «кримінальних перекладачів». Потенційно такий документ (або декілька документів) може бути розроблено та видано на базі Національної академії правових наук України (далі – НАПрНУ). За аналогією до Центру правничої термінології в межах НАПрНУ може бути виокремлено ad-hoc проектний офіс (комісію) з розробки стандартів та критеріїв компетентності кримінальних перекладачів.

2. Вимоги до професійної етики перекладача в кримінальному процесі

У найзагальніших рисах поняття «етика» можна визначити як належний рівень поваги до певних цінностей, що досягається шляхом дотримання правил і принципів, які склалися в суспільстві або були встановлені соціальною групою для її членів. За визначенням М. Шлезінгера, етичні норми зазвичай визначаються як «прояв спільних цінностей або ідей у повторюваних однотипних ситуаціях» (Shlesinger, 1989: 111–115). Це поняття встановлює необхідну міру відповідності поведінки та дій людини або групи осіб очікуванню соціуму. Етичні міркування можуть передувати діям людини і спричинити їх, а також можуть бути застосовані як мірило, за яким оцінюється поведінка. Таким чином, етика може як впливати на ставлення людини до своїх дій, так і передбачати вплив таких дій на інших осіб.

Представники тієї чи іншої професії зазвичай розробляють деонтологію, тобто збір правил і принципів професійної етики. Такі настанови закріплюються в кодексах етичної та/або професійної поведінки і видаються переважно професійними асоціаціями. Усі члени асоціації зобов'язані дотримуватися цих правил. У Сполучених Штатах Америки та деяких інших країнах кодекси етики встановлюються «провайдерами», тобто органами, які відповідають за функціонування послуги та/або за акредитацію перекладачів, наприклад, у судовій та медичній перекладацькій діяльності (Kalina, 2015: 66).

Асоціація перекладачів України станом на сьогодні у своїй нормотворчій діяльності обмежується двома галузевими стандартами для письмового й усного перекладу, які було описано вище. Кодексу етики перекладачів у вигляді консолідованого документа наразі в Україні не існує, натомість на офіційному веб-сайті асоціації у вкладці «Кодекс професійної етики» сформульовано деякі релевантні положення. Зокрема, згадуються обов'язки перекладачів дотримуватися розумних строків під час виконання завдань, сумлінно вчитувати та перевіряти опрацьовані тексти, періодично підвищувати свій професійний рівень, забезпечувати конфіденційність наданих для перекладу матеріалів, уникати агресивної самореклами з корисливою метою, не вводити клієнта в оману, перебільшуючи рівень своєї компетенції тощо. Однак наведені положення стосуються радше діяльності саме членів Асоціації перекладачів України, не мають універсальної юридичної сили та носять винятково рекомендаційний характер.

Змістовно норми потенційного кодексу етики перекладача можна поділити на дві категорії: ті, що випливають із законодавства, і такі, що продиктовані нормами суспільної моралі, соціальними цінностями тощо. Так, до першої категорії можна віднести вимоги щодо неможливості порушення авторського права, розголошення чутливої конфіденційної інформації, усунення конфлікту інтересів, надання завідомо неправильного перекладу й інші. Другу ж категорію становитимуть приписи щодо добросовісності й уважності перекладача під час виконання своїх професійних обов'язків, недопущення проявів шантажу на підставі отриманої під час здійснення перекладу інформації, шанобливої комунікації із замовником послуги, встановлення об'єктивних ринкових цін за послуги тощо.

Очевидною, на наш погляд, є потреба в консолідації наведених вище положень у єдиний документ (кодекс), який має прийняти й затвердити авторитетна установа, юрисдикція якої поширюється на всю територію України, – Асоціація перекладачів України, яка має статус Всеукраїнської громадської організації.

Уже на основі наведеного вище кодексу можна здійснити адаптацію документа суто для перекладачів, які залучаються до кримінального процесу. У перспективі вбачається раціональним надавати форму з таким документом на підпис особі, яка виявляє бажання здійснювати переклад на будь-якому етапі провадження перед її входженням до процесу. Під час створення такого нормативного акта слід гармонізувати його приписи з важливим зразком Acquis ЄС щодо цієї тематики – Директивою Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року про право на усний і письмовий переклад у кримінальному провадженні (далі – Директива). Так, частина восьма статті 2 Директиви передбачає, що «переклад, що надається відповідно до цієї статті, повинен мати якість, достатню для забезпечення справедливості судового розгляду». Також, частина третя статті 5 визначає, що «держави-члени гарантують, що усні та письмові перекладачі будуть дотримуватися конфіденційності щодо перекладу, наданого відповідно до цієї Директиви» (Директива ЄС 2010/64/., 2010).

Висновки. У підсумку нашого дослідження доходимо висновку, що наявність у галузі професійних стандартів і вимог до етики перекладача, який залучається до кримінального процесу, є важливими запобіжниками порушенням прав і законних інтересів осіб, що не володіють або недостатньо володіють державною мовою.

У нашій державі діють два галузеві стандарти Асоціації перекладачів України, які характеризуються достатньою мірою деталізації та мають прикладний характер. Поряд із цим, урахувавши євроінтеграційні тенденції та сталість процесів гармонізації національного законодавства з Acquis ЄС, у практичній діяльності та під час розробки змін до вітчизняних стандартів потрібно керуватися також релевантними міжнародними та європейськими стандартизаційними документами.

Водночас у вітчизняній перекладацькій галузі відсутній єдиний, уніфікований і загальнодоступний кодекс етики, що певною мірою послаблює якість надання послуг спеціалістами, а також знижує ефективність контролю за діяльністю перекладачів і можливість притягнення їх до відповідальності в разі вчинення певних порушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#996>.
2. Про стандартизацію : Закон України від 5 червня 2014 р. № 1315-VII. *Голос України*. 2014. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
3. СТТУ АПУ 001-2000 : Стандарт асоціації перекладачів України «Кваліфікація та сертифікація перекладачів. Загальні вимоги» від 29 березня 2000 р., зареєстрований Українським науково-дослідним Інститутом стандартизації, сертифікації й інформатики за № 804/700002 27 квітня 2000 р. URL: <https://uta.org.ua/15.htm>.
4. СТТУ АПУ 002-2000 : Стандарт асоціації перекладачів України «Послуги з письмового та усного перекладу. Загальні правила й вимоги до надання послуг» від 29 березня 2000 р., зареєстрований Українським науково-дослідним Інститутом стандартизації, сертифікації й інформатики за № 804/700001 27 квітня 2000 р. URL: <https://uta.org.ua/16.htm>.
5. EN-15038:2006: European quality standard approved by the European Committee for Standardization (CEN) on 13th April 2006. URL: qualitystandard.bs.en-15038.com.
6. Ольховська А. С. Галузеві стандарти та роботодавці як визначники вимог до змісту фахової компетентності перекладача. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2017, № 112. С. 54.
7. Стратонов В. М. Проблемні питання щодо участі перекладача у кримінальній процесуальній діяльності. Актуальні проблеми публічного права. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової інтернет-конференції «Актуальні проблеми публічного права», присвяченої 120-річчю університету*. 2018 р. С. 169.
8. Shlesinger M. Extending the Theory of Translation and Interpretation: Norms as a Case in Point. *Target 1*. № 3. 1989. С. 111–115.
9. Kalina S. Ethical challenges in different interpreting settings. *MonTI Special* 2015, № 2. С. 63–86.
10. Про право на усний та письмовий переклад у кримінальному провадженні : Директива Європейського Парламенту та Ради від 20 жовтня 2010 року № 2010/64/EU. *OJ L 280*, 2010 р. С. 1–7. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0064>.

REFERENCES:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651–VI (2012). [Criminal Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651–VI]. *Uriadovyi kuriier*, № 99. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#996> [in Ukrainian].
2. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 5 chervnia 2014 r. № 1315-VII (2014). [On Standardization: Law of Ukraine from June 5, 2014, No. 1315-VII]. *Holos Ukrainy*, № 124. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> [in Ukrainian].
3. STTU APU 001-2000: Standart asotsiatsii perekladachiv Ukrainy “Kvalifikatsiia ta sertyfikatsiia perekladachiv. Zahalni vymohy” (2000). [Ukrainian Translators Association Standard “Qualification and Certification of Translators. General Requirements”], 29 bereznia 2000 r. Retrieved from <https://uta.org.ua/15.htm> [in Ukrainian].
4. STTU APU 002-2000: Standart asotsiatsii perekladachiv Ukrainy “Posluhy z pysmovoho ta usnoho perekladu. Zahalni pravyla y vymohy do nadannia posluh” (2000). [Ukrainian Translators Association Standard “Written and Oral Translation Services. General Rules and Requirements for Service Provision”], 29 bereznia 2000 r. Retrieved from <https://uta.org.ua/16.htm> [in Ukrainian].
5. EN-15038:2006: European quality standard approved by the European Committee for Standardization (CEN) on 13th April 2006 (2006). Retrieved from qualitystandard.bs.en-15038.com.
6. Olkhovska, A.S. (2017). Haluzevi standarty ta robotodavtsi yak vyznachnyky vymoh do zmistu fakhovoi kompetentnosti perekladacha [Industry standards and employers as determinants of translators' professional competence requirements]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, № 112, p. 54 [in Ukrainian].
7. Stratonov, V.M. (2018). Problemni pytannia shchodo uchasti perekladacha u kryminalnii protsesualnii diialnosti [Problematic issues regarding the translator's participation in criminal proceedings]. In *Aktualni problemy publichnogo prava. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovoï internet-konferentsii “Aktualni problemy publichnogo prava”*, p. 169 [in Ukrainian].
8. Shlesinger, M. (1989). Extending the theory of translation and interpretation: Norms as a case in point. *Target*, 1 (3), 111–115.
9. Kalina, S. (2015). Ethical challenges in different interpreting settings. *MonTI Special*, № 2, 63–86.
10. Pro pravo na usnyi ta pysmovyi pereklad u kryminalnomu provadzheni: Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 20 zhovtnia 2010 roku № 2010/64/EU (2010). [On the right to interpretation and translation in criminal proceedings: Directive 2010/64/EU of the European Parliament and Council of October 20, 2010]. *OJ L 280*, 1–7. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0064>.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2024
The article was received 06 December 2024

СЕКЦІЯ 5 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПРАВО ЄС. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

УДК 341.645:344.1]:342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-6>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ З УКРАЇНОЮ

Каплій Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
kaplii.olena@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3737-4781

Смоляр Юлія Володимирівна,
студентка магістратури юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
smolarjulia@gmail.com

Мета цієї статті полягає в тому, щоб всебічно розкрити сутність сучасних законодавчих змін, пов'язаних із ратифікацією Римського статуту в контексті забезпечення правосуддя за міжнародні злочини. Крім того, мета полягає у визначенні як позитивних, так і негативних наслідків такого кроку для нашої країни.

Під час написання статті широко використовувалася така **методологія**: комплекс формально-логічних методів, зокрема аналіз, синтезу й узагальнення, що дало змогу теоретично осмислити новоприйняті закони й оцінити наслідки ратифікації їх для України; загальнонаукові методи дослідження, наприклад пояснення; методи обґрунтування наукових рекомендацій.

Результати. За результатами проведеного дослідження було проаналізовано сучасний законодавчий підхід до введення принципу універсальної юрисдикції, відповідно до якого кримінальний закон діятиме незалежно від місця вчинення злочину, громадянства або постійного місця проживання обвинуваченого чи потерпілого. Були досліджені зміни в розслідуваннях міжнародних злочинів, які продовжуються вчинятися на території нашої держави, та питання реалізації покарання винних та впровадження командної відповідальності для військових командирів. Також розглянуто діаметрально протилежні думки науковців стосовно процесу ратифікації. Також було обґрунтовано сукупність як позитивних, так і негативних наслідків зазначених змін для цивільного населення та комбатантів.

Ратифікація Римського статуту надала можливість Україні стати повноправним членом Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), що дасть змогу ефективно співпрацювати з міжнародним правосуддям і запобігти вчиненню міжнародних злочинів у майбутньому.

Висновки. Для України ратифікація Римського статуту стане засобом, який забезпечить невідворотність покарання осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів, і сприятиме національним органам здійсненню більш дієвого розслідування злочинів та додержання міжнародних стандартів, що врешті зміцнить правосуддя нашої держави. Такі дії представили нашу країну на міжнародній арені як демократичну та правову й наблизили на крок до вступу до Європейського Союзу.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, ратифікація, міжнародне правосуддя, відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид, злочини агресії.

LEGAL PRINCIPLES OF INTERACTION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT WITH UKRAINE

Kapliy Olena Volodymyrivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitutional and Administrative Law
and Process
Petro Mohyla Black Sea National University
kaplii.olen@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3737-4781

Smoliar Yuliia Volodymyrivna,
Student at the Faculty of Law
Petro Mohyla Black Sea National University
smolarjulia@gmail.com

The purpose of this article is to comprehensively reveal the essence of current legislative changes related to the ratification of the Rome Statute in the context of ensuring justice for international crimes. In addition, the goal is to determine both the positive and negative consequences of such a step for our country.

When writing the article, the following methodology was widely used: a complex of formal-logical methods, in particular analysis, synthesis and generalization, which allowed us to theoretically comprehend the newly adopted laws and assess the consequences of their ratification for Ukraine; general scientific research methods, such as explanation; methods of substantiating scientific recommendations.

Results. *As a result of the study, the modern legislative approach to the introduction of the principle of universal jurisdiction was analyzed, according to which the criminal law will operate regardless of the place of commission of the crime, citizenship or permanent residence of the accused or victim. Changes in the investigations of international crimes that continue to be committed on the territory of our state and the implementation of punishment of the guilty and the introduction of command responsibility for military commanders were examined. The diametrically opposed opinions of scientists regarding the ratification process were also considered. The set of both positive and negative consequences of the above changes for the civilian population and combatants was also substantiated.*

Ratification of the Rome Statute allowed Ukraine to become a full member of the International Criminal Court (hereinafter referred to as the ICC), which will allow for effective cooperation with international justice and prevent the commission of international crimes in the future.

Conclusions. *For Ukraine, the ratification of the Rome Statute will be a means to ensure the inevitability of punishment for persons guilty of committing international crimes and will facilitate national authorities to conduct more effective investigation of crimes and compliance with international standards, which will ultimately strengthen the justice of our state. Such actions have presented our country on the international arena as democratic and legal and brought it one step closer to joining the European Union.*

Key words: *International Criminal Court, Rome Statute, ratification, international justice, responsibility for war crimes, crimes against humanity, genocide, crimes of aggression.*

Вступ. Запорукою стабільності міжнародних відносин є ефективна робота міжнародної кримінальної юстиції, вагомою ланкою якої є МКС. Донедавна головним стримуючим фактором співпраці України та МКС була відсутність ратифікації Римського статуту. Українською політичною спільнотою акцентовано увагу на необхідності ратифікації цього документа для розробки дієвого механізму притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, які було скоєно в Україні. Отже, 21 серпня Верховна Рада України підтримала ратифікацію Статуту МКС, який ще називають Римським статутом. 24 серпня 2024 року Володимир Зеленський підписав Закон «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього».

Згодом, 22 жовтня 2024 року, Президент підписав і Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту МКС та поправок до

нього», потрібний для впровадження в Україні дії Римського статуту. Цей закон спрямований на узгодження положень Кримінального кодексу України (далі – ККУ) з нормами Римського статуту МКС та забезпечення кримінально-правового переслідування за найбільш тяжкі міжнародні злочини для забезпечення принципу невідворотності покарань за найтяжчі злочини. На цьому етапі прийняті закони потребують наукового осмислення.

Дослідження особливостей взаємодії МКС та України втілені в низці наукових робіт через свою актуальність, проте серед науковців наразі відсутні узгоджені погляди на законодавчу базу через її новизну.

У галузі дослідження міжнародного кримінального права уваги заслуговують роботи таких науковців, як М. І. Смирнов, Е. В. Тітко, О. В. Сенаторова, Б. І. Неділько, Т. Р. Короткий.

1. Сучасні зміни українського законодавства, викликані необхідністю притягнення до відповідальності воєнних злочинців держави-агресора

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Римського статуту МКС та поправок до нього», поданий Президентом України Володимиром Зеленським. Цей закон відкриває сучасний, принципово новий вектор взаємодії України та МКС. Як зазначають у парламентському Комітеті з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва, ратифікація Римського статуту МКС є знаковою, оскільки Суд – основний міжнародно-правовий механізм з притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців. Крім того, ратифікація Римського статуту обумовлена зобов'язанням України відповідно до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також стосується реалізації та забезпечення прав, свобод, обов'язків людини і громадянина та співробітництва у сфері міжнародного правосуддя (Закон України, 2024).

Стаття 5 Римського статуту встановлює юрисдикцію МКС щодо геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, визначення, тлумачення та процедури розслідування цих злочинів, а також відправлення міжнародного правосуддя. Виходячи із системного аналізу Закону «Про ратифікацію Римського статуту МКС та поправок до нього», Україна зможе надсилати запити про співробітництво з МКС з питань, що стосуються розслідування та судового розгляду, через дипломатичні канали або безпосередньо до Генеральної прокуратури України. Запити ж з питань виконання вироків та інших рішень МКС, постановлених за результатами провадження, – до Міністерства юстиції України. При цьому документи про співробітництво «мають надсилатися українською мовою або супроводжуватися перекладом на українську мову» (Закон України, 2024).

Також у цьому законі Українська сторона заявляє, що не визнає юрисдикцію МКС щодо злочинів, передбачених статтею 8 з поправками, у випадках підозри у вчиненні злочинів її власними громадянами протягом семи років після набуття чинності Римського статуту проти України – таким чином, дотримавшись територіального принципу чинності закону України про кримінальну відповідальність. Стоєвоно поправок до Римського статуту, то вони «набирають чинності для України через один рік після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти» (Закон України, 2024).

Перша визнана поправка статті 8 Римського статуту стосується визнання юрисдикції МКС щодо воєнних злочинів, скоєних як частина плану чи політики або як частина більш широкого злочину щодо «застосування отрути або отруєної зброї; застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів; застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи» (Римський статут, 1998).

Друга поправка кореспондує злочину агресії в частині «застосування зброї, яка

використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини, незалежно від їхнього походження чи способу виробництва, застосування зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень осколками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів, і застосування лазерної зброї, спеціально сконструйованої таким чином, що її основною бойовою функцією чи однією з бойових функцій є завдання постійної сліпоти органам зору людини, яка не використовує оптичних приладів, тобто незахищеним органам зору або органам зору, що мають засоби для корекції зору» (Римський статут, 1998).

Цей закон підтвердив визнання Україною юрисдикції МКС щодо злочинів, передбачених статтями 6, 7 і 8 Римського статуту, які стосуються геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів відповідно. При цьому на Кабінет Міністрів України покладено зобов'язання «забезпечити під час депонування ратифікаційної грамоти повідомлення депозитарія Римського статуту про визнання» вищеперерахованих категорій злочинів.

Набрання чинності цим законом синхронне із Законом України «Про ратифікацію Римського статуту МКС та внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з його доповненням» – 24 жовтня 2024 року.

Отже, ратифікувавши Римський статут, Україна стає повноправною державою-членом з усіма її правами й обов'язками, одночасно демонструючи світові свою відданість міжнародному праву та міжнародному правосуддю. Після набуття чинності Римського статуту МКС і поправок до нього Україна стане 125-ю державою – членом МКС, стане повноправним членом Суду, зможе брати участь у діяльності Асамблеї держав – учасниць Римського статуту та подавати кандидатури для обрання на посади суддів і прокурорів МКС. Ще одним наслідком приєднання до Римського статуту є сприйняття запобігання та попередження особливо тяжких злочинів у майбутньому. Україна зможе ефективно співпрацювати із цією міжнародною організацією та забезпечити покарання винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти (Закон України, 2024).

Слід зазначити, що М. І. Смирнов прогнозував, що «надання юридичної сили Римському статуту поширить юрисдикцію Суду на територію держави, наслідком чого стане і судимість військових Збройних Сил України» (Закон України, 2024). Проте було прийняте застереження, що Україна не визнає юрисдикцію МКС щодо своїх громадян за злочини, передбачені статтею 8 (воєнні злочини) Римського статуту. Це означає, що наша країна забезпечила певний захист українським Збройним силам на час боротьби з російською агресією.

Варто також вказати, що Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів проти людяності, скоєних українськими посадовими особами на території України в період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року, під

час протестів на Майдані в Києві. Інакше кажучи, МКС має можливість судити українських силовиків за злочини проти цивільного населення, вчинені на Майдані десять років тому. Якщо є порушення закону з боку силовиків, такі справи зазвичай розглядаються місцевими судами за національним законодавством, оскільки МКС не видає ордерів на арешт конкретних українців і вважає, що ці справи можуть бути розглянуті національними судами. Однак, якщо наші суди відмовляються судити військовослужбовців за злочини, справу може взяти на себе МКС. Як свідчить практика, за Римським статутом зазвичай переслідують командирів, а не рядових солдатів. Враховуючи кількість російських військових, які скоїли злочини в Україні, міжнародному правосуддю навряд чи вдасться знайти їх усіх. Однак покарати командирів, включно з вищими військовими керівниками, цілком реально (Заява Верховної Ради України).

Ми проаналізуємо новели кримінального законодавства, зокрема частину 2 статті 8 ККУ. За змістом цієї частини, якщо іноземець або особа без громадянства, яка не проживає постійно в Україні, але вчиняє злочин агресії, воєнні злочини, застосування зброї масового знищення, геноцид, злочини проти людяності, передбачені статтями 437–439, 442, 442-1 ККУ відповідно, за межами країни та при цьому перебуває на її території, підлягає притягненню до відповідальності за національним законодавством. Головною умовою притягнення до відповідальності стає неможливість видання зазначених осіб іншій державі або міжнародному суду для судового переслідування або пряма відмова у їх екстрадиції. У наведеній зміні запроваджується принцип універсальної юрисдикції щодо злочинів, як-от агресія, геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини й використання зброї масового знищення. Це означає, що кримінальний закон діятиме незалежно від місця вчинення злочину, громадянства або постійного місця проживання обвинуваченого чи потерпілого. Таким чином, згідно з новою редакцією статті 442 ККУ, злочин геноциду стає тяжким злочином і підлягають кримінальному покаранню такі діяння, що вчиняються умисно з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів цієї групи; завдання їм серйозної шкоди; створення для групи важливих умов, спрямованих на її повне або часткове фізичне знищення; введення заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в таких групах; примусове переведення дітей з однієї групи в іншу.

Також у подальшому забороняється підготовка матеріалів з прямими та публічними закликами до вчинення вищевказаних діянь, заявлених із метою повного або часткового знищення держави, етнічних, расових, релігійних організацій. Також забороняються заклики до вчинення таких діянь. За згадані діяння передбачена санкція у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 7 років. Диспозицію статті 442 ККУ узгоджено з нормами

Конвенції про попередження геноциду. Також було покращено формулювання частини 2 цієї статті про заклики до геноциду та посилено покарання.

Доповнення статті 442-1 ККУ «Злочини проти людяності» вводить кримінальну відповідальність за злочини проти людяності в Україні та вводить в дію статтю 7 Римського статуту.

З метою уніфікації статей 8 і 82 Римського статуту назва статті 437 «Планування, підготовка, розв'язування і ведення активної війни» була змінена на «Злочин агресії», а стаття 438 «Порушення законів і звичаїв війни» була змінена на «Військовий злочин». На додачу було уточнено «зміст ч. 2 ст. 438 ККУ. Як кваліфікуючу ознаку злочину визначено спричинення загибелі людини замість умисного вбивства» (Пресслужба Апарату Верховної Ради України, 2024).

Перегляд Кримінально-процесуального кодексу (далі – КПК) випливає з перегляду ККУ, що дає змогу слідчим Служби безпеки проводити досудове розслідування кримінальних злочинів, передбачених новою статтею 442-1 «Злочини проти людяності».

«Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 31-1, яка вводить систему відповідальності командирів, відповідно до статті 28 Римського статуту». Зазначена поправка репрезентує принцип командної відповідальності та покладає кримінальну відповідальність на військового командира або особу, яка фактично виконує його функції, за злочин, вчинений підлеглим, який перебував під його командуванням на момент вчинення злочину.

Якщо злочин було скоєно підлеглим, який перебував під його контролем, а начальник не здійснював належного контролю, він несе відповідальність. Це застосовується, якщо керівник знав або повинен був знати, що підлеглий вчинив або планував вчинити злочин, але не вжив необхідних заходів для запобігання, припинення дії або повідомлення компетентного органу.

Так само було змінено статтю 49 ККУ, відповідно до якої давність у разі вчинення окреслених вище злочинів не застосовується, якщо йдеться про вчинення злочинів із метою притягнення винних до відповідальності – таким чином забезпечується принцип невідворотності покарання та забезпечення адекватних покарань. Навіть за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, призначається довічне позбавлення волі, навіть у разі наявності декількох обставин, що пом'якшують покарання й істотно знижують тяжкість вчиненого злочину, суд не може призначити покарання нижче за мінімальне, встановлене для цього виду покарання в загальній частині ККУ. У разі вчинення дій в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди, або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності, застосовується ліквідація юридичної особи.

Окрім змін до покарань за геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та зло-

чини агресії, цим законом було внесено ряд змін до процедури їх розслідування. Так, з питань згаданих тяжких міжнародних злочинів передбачено процедуру здійснення спеціального досудового розслідування, а саме «спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук» (Закон України, 2024).

Щодо фізичної особи початок досудового розслідування лишився незмінним, внесення змін стосується юридичної особи. Зокрема, інформація про юридичних осіб, до яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, вноситься слідчими або прокурорами до Єдиного реєстру досудових розслідувань одразу після отримання повідомлення про підозру у вчиненні злочину від імені цієї юридичної особи. Це стосується деяких статей ККУ, зокрема тих, які передбачені в статтях, що охоплюють злочини проти державної безпеки, прав людини, корупційні злочини, злочини, пов'язані з тероризмом. Слідчий або прокурор письмово інформує юридичну особу про внесення відомостей до Реєстру не пізніше наступного робочого дня. Судовий процес щодо цієї юридичної особи ведеться одночасно з кримінальним провадженням, у рамках якого особі вже пред'явлено підозру. Під час воєнного стану слідчий суддя або суд, приймаючи ухвалу про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, мають право не визначати розмір застави в кримінальному провадженні щодо злочину з урахуванням мети й підстав застосування запобіжних заходів та обставини, що враховуються під час вибору запобіжного заходу (Закон України, 1960).

На час досудового розслідування може бути застосовано до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні найтяжчих міжнародних злочинів, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [17].

Можемо дійти висновку, що зазначені нововведення в ККУ та КПК дадуть нашій країні можливість самостійно розслідувати міжнародні та воєнні злочини через принцип компліментарності, на якому базований Римський статут. МКС буде втручатись у випадку неможливості проведення розслідувань національними судами.

2. Переваги і недоліки ратифікації Римського статуту

Варто окреслити коло переваг у зв'язку з ратифікацією Україною Римського статуту та звернути увагу на проблеми, з якими можуть зіткнутися українські громадяни. Почнемо з аналізу переваг. По-перше, ратифікація виконає передумову, необхідну для того, щоб Україна продовжила європейську інтеграцію. По-друге, як формальна держава – учасниця Римського статуту, держава матимуть усі права, передбачені договором. Зокрема,

вони зможуть впливати на прийняття рішень Судом, пропонувати поправки до Статуту, висувати власних кандидатів на посади суддів і прокурорів, затверджувати бюджетні асигнування тощо. Ратифікація Римського статуту збільшить можливості для жертв російських злочинів отримати компенсацію. Зокрема, для українців, які стали жертвами російських злочинів, буде спрощено доступ до Спеціального трастового фонду МКС для потерпілих. Україна може брати участь у діяльності Асамблеї держав – учасниць МКС, висувати кандидатів у судді та брати участь у виборах суддів і прокурорів МКС. Крім того, ратифікація Римського статуту дає змогу Україні уникнути засудження. Вона заявляє, що вимагає арешту Путіна, але не ратифікувала документ. Тепер Україна забрала цей аргумент з рук опозиції (Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 2024).

Як вважають Б. І. Неділько, Т. Р. Короткий, ратифікація Римського статуту дасть змогу стати Україні повноправним членом Асамблеї держав – членів МКС – найвищого органу управління МКС, а отже, отримати право виносити певні питання на порядок денний Асамблеї, «включаючи пропозиції внесення змін до Римського статуту та Правил процедури і доведення МКС, а також брати безпосередню участь у її роботі з правом голосу» (Неділько, Короткий, 2020).

Від цього залежить можливість нашої країни «лобіювати власні інтереси в МКС. Крім того, Україна зможе вносити кандидатуру судді МКС від України та братиме участь у виборах прокурора МКС. Наразі, визнавши юрисдикцію МКС, Україна має лише обов'язки щодо співпраці з цією установою. Проте, ставши членом МКС, Україна отримає на додачу до цих обов'язків усі права держави – члена МКС (Прес-служба Апарату Верховної Ради України, 2024).

Погоджуємось із думкою О. В. Сенаторової, що «ратифікація Римського статуту полегшила співпрацю із МКС, унеможливила проведення розслідування та кримінального переслідування відповідно до найсучасніших, еталонних стандартів кримінального провадження – стандартів МКС» (Сенаторова, 2015: 55).

Варто згадати негативні аспекти, які так само спостерігаються і чинять вплив. По-перше, як вже показав візит очільника країни-агресора до Монголії, яка визнала юрисдикцію МКС, 17 березня 2023 року МКС видав ордер на арешт президента Російської Федерації та уповноваженого з прав дитини, але Римський статут не працює ефективно.

По-друге, хоча керівництво стверджує, що МКС діє протокольно і не може засуджувати військових за звернення до МКС, оскільки немає за що судитися, прецеденти є. Зокрема, у 2008 році Росія розпочала війну проти Грузії, і держава-агресор подала до МКС справи проти грузинських політиків та військовослужбовців. Грузинська сторона також подала справу проти Росії до МКС, який 10 років розслідував ситуацію і врешті-решт покарав лише трьох невизнаних південносетинських чиновників, але не представників

російського військового керівництва, які фактично їх контролювали.

По-третє, на наш погляд, зміни, запропоновані Законом «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту МКС та поправок до нього» (зокрема, додавання до ККУ нової статті 442-1 (злочини проти людяності) у частині кваліфікації злочинів) створюють протиріччя між різними статтями ККУ і руйнують наявний корпус його статей. Як слушно зазначили Е. В. Тітко та М. С. Сацик, ратифікація Римського Статуту Україною створює серйозні виклики, особливо в контексті дій, які можуть бути віднесені до злочинів агресії. Так, на сьогоднішні вирішення цих питань передбачає широку міжнародну співпрацю, а також узгодження політичних і правових підходів. Також присутній ряд інших проблем, що виявляються у внутрішніх реформах для підготовки судових органів і національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів МКС, що виражається в імплементації норм Статуту МКС у національну правову систему (Тітко, Сацик, 2024: 249).

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що ратифікація Римського статуту є вирішальним кроком для України в трьох основних аспектах. По-перше, нашій країні внаслідок цього рішення надано можливість повноцінно брати участь у провадженнях МКС та всю повноту організаційних і процесуальних прав, а також додаткові гарантії притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів. По-друге, цей крок дасть змогу застосувати міжнародно-правовий механізм боротьби з державою-агресором і в перспективі її послабить. По-третє, ратифікація сприятиме дотриманню принципу невідворотності покарання осіб, винних у вчиненні найбільш тяжких злочинів на території нашої держави. По-четверте, прийняття умов Римського статуту полегшить інтеграцію нашої держави у європейський політичний та безпековий простір, тим самим виконає умови Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Крім перспектив співпраці, основною проблемою співпраці між Україною та МКС є її взаємодія в політичному контексті з Росією і, зокрема, з іншими державами, які не обізнані про юрисдикцію МКС і можуть спробувати заблокувати розслідування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. Дата оновлення: 21.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top (дата звернення: 04.03.2024).
3. Смирнов М. І. Як ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду може вплинути на розслідування злочину агресії Росії проти України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 6. С. 164–169.

4. Про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року : Заява Верховної Ради України від 25 лютого 2014 р. (дата звернення: 27.11.2024).

5. Верховна Рада України прийняла імплементаційний Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/254500.html> (дата звернення: 27.11.2024).

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 28.12.1960 № 4651-VI. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=442-1#n1783> (дата звернення: 27.11.2024).

7. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 27.11.2024).

8. Неділько Б. І., Короткий Т. Р. Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadyat-kladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html> (дата звернення: 27.11.2024).

9. Сенаторова О. В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо ситуації збройного конфлікту в Україні. Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та кримінального процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України: матеріали міжкафедрального круглого столу (Харків, 12 лютого 2015 р.). Харків : Національний юридичний університет імені Я. Мудрого, 2015. 132 с.

10. Тітко Е. В., Сацик М. С. Проблеми та перспективи ратифікації римського статуту Міжнародного кримінального суду в Україні. *Наукові записки. серія: Право* 2024. № 16. С. 246–252.

REFERENCES:

1. Pro ratyfikatsiiu Rym'skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho (2024). [On the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its amendments]: Zakon Ukrainy vid 21.08.2024 No 3909-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> [in Ukrainian].
2. Rym'skyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid (1998). [Rome Statute of the International Criminal Court]. Kodeks Ukrainy vid 17.07.1998 / Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top [in Ukrainian].
3. Smyrnov, M.I. (2022). Yak ratyfikatsiia Rym'skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu mozhe vplynuty na rozsliduvannia zlochynu ahresii Rosii proty Ukrainy) [How the ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court may affect the investigation of the crime of aggression against Ukraine by Russia]. *Dniprovskiy naukoviy chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava*, 6. 164–169 [in Ukrainian].
4. Pro vyznannia Ukrainoiu yurysdyksii mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo skoiennia zlochyv proty liudianosti vyshchymy posadovymy osobamy derzhavy, yakii pryzvzely do osoblyvo tiazhkykh naslidkiv ta masovoho vbyvstva ukrainskykh hromadian pid chas myrnykh aktsii protestiv u period z 21 lystopada 2013 roku po 22 liutoho 2014 roku: Zaiava Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 25 liutoho 2014 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> [in Ukrainian].
5. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniiala implementatsiinyi Zakon "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rym'skoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravok do noho". URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/254500.html> [in Ukrainian].
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (1960). [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Kodeks Ukrainy vid

28.12.1960 № 4651-VI. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=442-1#n1783> [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy ratyfikovala Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu ta popravky do noho. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> [in Ukrainian].

8. Nedilko, B.I., & Korotkyi, T.R. (2020). Ukraina i Mizhnarodnyi kryminalnyi sud: dvadtsiat skladnykh pytan i prostykh vidpovidei [Ukraine and the International Criminal Court: twenty complex questions and simple answers]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html> [in Ukrainian].

9. Senatorova, O.V. (2015). Yurydyktsiia Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo situatsii zbroinoho konfliktu v Ukraini. Zastosuvannia norm mizhnarodnoho humanitarnoho, natsionalnoho kryminalnoho ta kryminalnoho protsesualnoho prava v khodi provedennia antyterorystychnoi operatsii na Skhodi Ukrainy: materialy mizhkafedralnoho kruhloho stolu (Kharkiv, 12 liutoho 2015 r.). Kharkiv: Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Ya. Mudroho, 132 p.

10. Titko, E.V., & Satsyk, M.S. (2024). Problemy ta perspektyvy ratyfikatsii rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu v Ukraini. Naukovi zapysky. seriia: Pravo, 16. 246–252.

*Стаття надійшла до редакції 10.12.2024
The article was received 10 December 2024*

УДК 340.113-042.2
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-6-7>

ОКРЕМІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ В МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

Самойленко Марія Сергіївна,
студентка магістратури юридичного факультету
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
msamoilenko27@gmail.com

Як у національному, так і міжнародному праві під час складання нормативно правових документів використовуються специфічні терміни та поняття, до того ж використовуються оцінні поняття. Завдяки їх існуванню правозастосовнику спрощується форма застосування та тлумачення окремих положень нормативно правових актів. Характерною рисою понятійного апарату міжнародного законодавства є визначення понять саме в контексті конкретного нормативно-правового акта. У національному законодавстві за останні десять років в окремих галузях права внесена окрема норма, яка розкриває зміст то чи іншого терміна. Проте можуть виникати різночитання під час тлумачення понять, закріплених як на міжнародному, так і на національному рівні. Тому вважаємо за потрібне провести порівняльне визначення понять і термінів, які використовуються як у вітчизняних, так і в міжнародних правових актах, привернути увагу до цієї проблеми. Особлива увага повинна приділятися поняттю толерантності.

Мета – здійснення порівняльного аналізу визначення термінів і понять у міжнародному та національному законодавстві для їх уніфікованого сприйняття та використання під час складання нормативно правових документів.

Методи. Для досягнення зазначеної мети й отримання належних результатів дослідження основу становили такі методи: логічно-структурний, що дало змогу логічно й послідовно викласти науковий матеріал, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, формально-логічний, порівняльно-правовий і метод логічного узагальнення.

Результати. У статті проведено порівняльний аналіз великої кількості міжнародних і вітчизняних правових документів, виявлено деякі закономірності й особливості щодо викладення у них термінів та понять.

Висновки. Близькі за своєю зовнішньою схожістю та змістом поняття й терміни можуть по-різному визначатись як у міжнародному, так і національному законодавстві. Поняття, закріплені на міжнародному рівні, можуть бути взагалі відсутні на національному або, навпаки, визначатись більш конкретизовано та розширено, ніж у документах іноземних держав.

Ключові слова: юридичний термін, поняття, національне законодавство, міжнародне законодавство, нормативно-правовий документ, толерантність.

CERTAIN TERMS AND CONCEPTS IN INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGISLATION: COMPARATIVE ANALYSIS

Stratonov Vasylyl Mykolayovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of National, International Law and Law Enforcement
Kherson State University
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

Samoilenko Maria Serhiivna,
Master's student at the Faculty of Law
Petro Mohyla Black Sea National University
msamoilenko27@gmail.com

Both in national and international law, when drafting regulatory legal documents, specific terms and concepts are used, and evaluative concepts are also used. Thanks to their existence, the form of application and interpretation of individual provisions of regulatory legal acts is simplified for the law enforcement officer. A characteristic feature of the conceptual apparatus of international law is the definition of concepts precisely in the context of a specific regulatory legal act. In national legislation, over the past ten years, in certain branches of law, a separate norm has been introduced that reveals the meaning of a particular term. However, differences may arise when interpreting concepts fixed at both the international and national levels. Therefore, we consider it necessary to conduct a comparative definition of concepts and terms used in both domestic and international legal acts, to draw attention to this problem. Special attention should be paid to the concept of tolerance.

Purpose. Carrying out a comparative analysis of the definition of terms and concepts in international and national legislation for their unified perception and use when drawing up regulatory legal documents.

Methods. To achieve the stated goal and obtain appropriate research results, the following methods were used: logical-structural, which allowed for a logical and consistent presentation of scientific material, analysis and synthesis, induction and deduction, formal-logical, comparative-legal and the method of logical generalization.

Results. The article provides a comparative analysis of many international and domestic legal documents, and some patterns and features of the presentation of terms and concepts in them were identified.

Conclusions. Concepts and terms that are close in their external similarity and content can be defined differently in both international and national legislation. Concepts fixed at the international level may be completely absent at the national level, or, conversely, be defined more specifically and expandedly than in documents of foreign states.

Key words: legal term, concept, national legislation, international legislation, regulatory document, tolerance.

Вступ. Фундаментом міжнародного права й окремих правових норм іноземних держав і національного законодавства є поняття та терміни, які забезпечують поєднання доступності й переконливості правових установлень за наявності їх точності та суворості визначеності. Це пояснюється тим, що кожна наука, у тому числі юриспруденція, формує свою власну систему категорій. Правові категорії – найбільш глибокі, фундаментальні поняття, які є межею узагальнення, як у певній галузі юридичних знань, так і в правознавстві в цілому (Шутак, Онищук, 2013).

Стан розробки. Дослідженням питання термінів і понять у національному законодавстві займалися різні науковці. Так, на монографічному рівні це були Василяка Дмитро (Василяка, 2013), Рибалко Володимир (Рибалко, 2016). Але ці роботи були вузько спрямовані лише в галузі кримінально-правових відносин, до речі, цій проблематиці приділялась увага і такими вченими, як Капліна О. В., Панов М. І., Тацій В. Я. Достатньо великий вклад було внесено і такими вченими, як Артикуца Н. В. (Артикуца, 2019), Люб-

ченко М. І., Шутак І. Д., Онищук І. І. (Шутак, Онищук, 2013) Стратонов В. М. (Стратонов, 2020) та ін.

1. Поняття «юридичний термін»

Юридичний термін є одиницею термінологічної системи права, через яку входить до загального термінологічного фонду національної мови. Належність до літературної частини словника зобов'язує його відповідати правилам і нормам певної мови. Сучасне термінознавство визначає специфічні ознаки терміна, які в сукупності відрізняють його від загальноновживаних слів: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, функційна усталеність, конвенціональність, офіційність, стандартизованість, лаконічність, суворона нормативність, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Їх важливо враховувати для формування уявлення про нормативні й ненормативні терміни вживання у юридичному мовленні.

Поряд із власне юридичними термінами, які є узагальненим позначенням правового поняття, у юридичних текстах широко вико-

ристовується номенклатура – система специфічних назв конкретних правових об'єктів: державних і міжнародних органів, установ та організацій, посад, документів, державних нагород.

Юридичний (правовий) термін – це слово (або словосполучення), що уніфіковано використовується у сфері правових відносин та із заданою суворістю змістовною визначеністю, однозначністю, функціональною стійкістю визначає правове поняття (Шутак, 2015).

На думку Артикуци Н. В., юридичний термін (від лат. *terminus* – «межа, кордон») – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) (Артикуца, 2019).

Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-смысловією основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Поняття сутність зумовлює місце і статус юридичного терміна в терміносистемі, його категорійні та класифікаційні ознаки (Артикуца, 2019).

2. Аналіз окремих термінів і поняття міжнародного та національного законодавства

Проведемо паралель між поняттями, закріпленими на рівні міжнародного та національного законодавства. Наприклад, у ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція Організації Об'єднаних Націй) зазначається таке: «Для цілей цієї Конвенції поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі».

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV) «дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними».

Також як приклад можна навести Конвенцію про міжнародні майнові права на рухоме

обладнання (Конвенція про міжнародні майнові права на рухоме обладнання), а саме: «У цій Конвенції, якщо контекст не вимагає іншого, такі терміни вживаються в наведених нижче значеннях:

(а) «договір» означає договір про забезпечення, договір купівлі-продажу з утриманням права власності або договір лізингу;

(г) «договір купівлі-продажу» означає договір продажу об'єкта продавцем покупцеві, який не є договором, як він визначений в наведеному вище пункті "а";

(і) «кредитор» означає заставодержателя за договором про забезпечення, умовного продавця за договором купівлі-продажу з утриманням права власності або лізингодавця за договором лізингу;

(j) «боржник» означає заставодавця за договором про забезпечення, умовного покупця за договором купівлі-продажу з утриманням права власності, лізинг одержувача за договором лізингу або особу, чие майнове право стосовно об'єкта є обтяженим недоговірним майновим чи іншим правом, яке може бути зареєстроване».

Натомість відповідно до національного законодавства «договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму» (ЦК України, 2003).

Кредитором виступає громадянин або юридична особа, яка має підтверджені належними документами майнові вимоги до боржника. А боржник – це юридична чи фізична особа, яка має грошову або майнову заборгованість підприємству, організації чи установі.

Згідно зі ст. 1 Міжнародної конвенції про рятування 1989 року (Міжнародна конвенція про рятування, 1989), «для цілей цієї Конвенції:

б) «судно» означає будь-яке судно чи плаваючий засіб чи будь-яку структуру, здатну здійснювати плавання;

с) «майно» означає будь-яке майно, яке не прикріплене постійно й навмисно до узбережжя, та включає фрахт, який знаходиться під загрозою».

Відповідно до ст. 15 Кодексу торговельного мореплавства України (Кодекс торговельного мореплавства України, 1995) «торговельне судно в цьому Кодексі означає самохідну чи несамохідну плаваючу споруду, що використовується:

1) для перевезення вантажів, пасажирів, багажу і пошти, здійснення рибогосподарської діяльності (в тому числі риболовні судна), розвідки і добування корисних копалин, пошуку і рятування людей, які зазнали лиха на морі, буксирування інших суден та плаваючих об'єктів, здійснення аварійно-рятувальних, навігаційно-гідрографічних, гідротехнічних робіт, обслуговування суден і пасажирів у морському порту (морському

терміналі), піднімання майна, що затонуло в морі;

2) для здійснення державного нагляду за безпекою мореплавства (судноплавства), охороною морського природного середовища і водних біоресурсів;

3) для наукових, навчальних і культурних цілей;

4) для спорту;

5) для інших цілей.

Риболовне судно в цьому Кодексі визначається як будь-яке торговельне судно, що використовується для рибного або іншого морського промислу.

Знаряддя промислу є невід'ємною частиною риболовного судна, у зв'язку із чим морські події, пов'язані з пошкодженням знарядь промислу риболовного судна іншими суднами, класифікуються як зіткнення суден у морі.

Ядерне судно в цьому Кодексі визначається як судно, що обладнане ядерною енергетичною установкою.

Пасажирське судно для цілей цього Кодексу – це будь-яке судно, що перевозить понад 12 пасажирів.

Терміни «мале судно», «прогулянкове судно», «спортивне судно», «судно внутрішнього плавання» вживаються в цьому Кодексі у значеннях, наведених у Законі України «Про внутрішній водний транспорт».

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 1 Закону України «Про внутрішній водний транспорт» (Закон України, № 1054-IX: 3 грудня 2020 року):

– «мале судно – будь-яке судно довжиною до 20 метрів (крім пасажирських суден, буксирів та штовхачів, призначених для ведення складу суден, які не є малими, плавучого обладнання, криголамів, поромів, плавучого обладнання суднових шлюпок і плотів, спортивних суден, а також водних мотоциклів і засобів для розваг на воді);

– іноземне судно – судно, що плаває під прапором іноземної держави;

– веслове судно – судно без двигуна, для руху якого використовується м'язова сила людини;

– моторне судно – будь-яке судно, що використовує для руху власну силову установку, у тому числі судно, що рухається за допомогою вітрила і водночас використовує силову установку, розміщену на його борту;

– пасажирське судно – судно, побудоване та обладнане для перевезення більше 12 пасажирів;

– прогулянкове вітрильне судно – судно, що рухається виключно за допомогою вітрила, у тому числі судно, обладнане силовою установкою, яке не використовує її під час руху;

– прогулянкове судно – судно довжиною до 24 метрів, призначене для занять спортом або відпочинку, яке не є пасажирським судном;

– річкове судно – судно, яке за технічними характеристиками придатне та у встановленому порядку допущене до експлуатації виключно у визначених зонах внутрішніх водних шляхів;

– спортивне судно – моторне, веслове або вітрильне судно, що використовується виключно для занять спортом та обслуговується під час плавання спеціально підготовленими особами (екіпажем);

– судно внутрішнього плавання – річкове судно або судно змішаного плавання довжиною 20 метрів і більше або судно, добуток довжини, ширини та осадки якого становить об'єм у 100 кубічних метрів і більше, буксири і штовхачі, призначені для ведення складу таких суден чи плавучого обладнання, а також пасажирські судна і плавуче обладнання;

– судно змішаного плавання – судно, призначене для експлуатації на внутрішніх водних шляхах і придатне для обмеженої експлуатації на морських водних шляхах;

– судно технічного флоту – судно, побудоване та обладнане для проведення шляхових робіт (днопоглиблювальна землечерпалка або землесос, земснаряд, ґрунтовідвізна шаланда, понтонна баржа, понтон, блокоукладальник, плавучий кран та інші);

– українське судно – судно, що плаває під Державним Прапором України;

– швидкісне судно – моторне судно, що може рухатися зі швидкістю 40 і більше кілометрів за годину відносно поверхні води».

Тобто бачимо, що в національному законодавстві набагато більш розширено тлумачиться поняття судна та конкретизуються його види.

Щодо поняття майна, то у вітчизняних нормативно-правових актах воно вживається в таких значеннях. Згідно з ч. 1 ст. 190 Цивільного кодексу України «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» (Цивільний кодекс України, 2003).

Відповідно до ч. 1 ст. 139 Господарського кодексу України (Закон України № 436-IV, 16 січня 2003 року) «майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів».

Цікавим також є визначення, наведене у ст. 120 Кодексу торговельного мореплавства України: «майном, що затонуло, як визначає ця глава, є судна або інші плавучі засоби, що зазнали катастрофи, будь-які споруди, здатні здійснювати плавання, літальні апарати, їх уламки, обладнання, вантажі та інші предмети незалежно від того, знаходяться вони на плаву чи під поверхнею води, опустилися на дно чи викинуті на мілководдя або на берег» (Кодекс торговельного мореплавства України, 1995).

Варто зазначити, що інколи прагнення суб'єктів міжнародної правотворчості охопити всі сторони інтерпретованого поняття не завжди можуть бути реалізовані, а часом тільки заплутують ситуацію з його визначенням. Наприклад, таке громіздке поняття толерантності в наведеному далі акті ускладнює не лише сприйняття його предмета, а й реалізацію самої декларації (Шутак, Онищук, 2013).

3. Толерантність: характеристика поняття

Ст. 1 Декларації принципів толерантності (затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року) [12] дає таке визначення поняття толерантності:

«1.1. Толерантність означає поважання, прийняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті і переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

1.2. Толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

1.3. Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

1.4. Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберегти свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим».

На національному рівні це поняття поки що не закріплено.

Згідно зі ст. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції (Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції) для цілей цієї Конвенції: «а) «державна посадова особа» означає: і) будь-яку особу, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі Держави-учасниці, яку призначено чи обрано, праця якої оплачувана чи не оплачувана, незалежно від старшинства; ii) будь-яку іншу особу, яка виконує будь-яку державну функцію, зокрема для державного органу або державного підприємства, або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці; iii) будь-яку іншу особу, що визначається як «державна посадова особа» у внутрішньому праві Держави-учасниці.

Однак з метою вжиття деяких конкретних заходів, передбачених главою II цієї Конвенції, «державна посадова особа» може означати будь-яку особу, яка виконує будь-яку державну функцію або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці і як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці;

d) «майно» означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них;

i) «контрольована поставка» означає метод, який уможливує вивезення з території, провезення територією або ввезення на територію однієї або кількох держав незаконних або таких, що викликають підозру, партій вантажу з відома й під наглядом їхніх компетентних органів з метою розслідування будь-якого злочину та виявлення осіб, що беруть участь у вчиненні цього злочину».

Відповідно до абз. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» «посадова особа юридичної особи публічного права – голова та член наглядової ради, ради директорів, виконавчого органу, комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), ліквідатор, керівник, заступник керівника, головний бухгалтер, корпоративний секретар такої юридичної особи публічного права, а також особа, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, та її заступники, голова та члени іншого органу управління юридичної особи (крім консультативного), якщо утворення такого органу передбачено законом або статутом юридичної особи публічного права» (Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII).

Щодо визначення поняття майна на національному рівні вже згадувалося вище. Згідно з п. 1.12.1 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні «контрольована поставка» полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України» (Інструкція від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5).

У ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) зазначено, що для цілей цієї Конвенції «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопо-

рушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні».

У ст. 33 («Психологічне насильство»), 35 («Фізичне насильство»), 36 («Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування») цієї Конвенції зазначається, що «сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз, було криміналізовано».

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи, було криміналізовано.

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета;

б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою;

с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин.

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб положення пункту 1 також застосовувалися до актів, учинених проти колишніх чи теперішніх подружжя або партнерів, як це визнається національним законодавством».

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII) «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання, або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».

Також у цій статті конкретизується, що «економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру».

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру».

Висновки. Отже, виходячи з усього наведеного вище, доходимо висновку, що:

– ті самі поняття та терміни можуть по-різному визначатися в міжнародному та національному законодавстві;

– деякі поняття, закріплені на міжнародному рівні, можуть бути взагалі відсутні на національному рівні;

– поняття та терміни в національних нормативно-правових актах можуть визначатися більш конкретизовано та розширено, ніж у міжнародних.

Іноді трапляється й так, що в міжнародних актах наводиться занадто громіздке поняття, що ускладнює його розуміння та застосування самого документа.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шутак І. Д. Юридична техніка : курс лекцій. Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.
2. Василяка Д. К. Застосування оціночних понять та термінів у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза та оперативно-розшукова діяльність. Запоріжжя, 2013. 16 с.
3. Рибалко В. О. Оцінні поняття в кримінально-процесуальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза та оперативно-розшукова діяльність. Запоріжжя, 2016. 20 с. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/aref_Rybalko.pdf (дата звернення: 09.12.2024).
4. Див.: Артикуца Н. В. Юридичне термінознавство в Україні: сучасний стан, основні напрями та перспективи розвитку. URL: cholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=aKMmhioAAA&citation_for_view=aKMmhioAAA&BqipwSGYUEgC. Артикуца Н. В. Основи

вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. Київ. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a35a1ce-87c6-41d2-8cb9-708795424cb0/content> (дата звернення: 09.12.2024).

5. Шутак І. Д., Онишук І. І. Юридична техніка : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ, 2013. 496 с.

6. Див.: Стратонов В. М. Співвідношення мови і права. Шляхи реформування юридичних наук у європейській простір: теоретико-практичний аспект : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (19 травня 2020 року, м. Херсон) / за ред. В. М. Галушко, Ю. В. Кузьменко. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 215–219 с. Стратонов В. М., Сотула О. С. Актуалізація окремих норм в міжнародного та кримінального права в умовах війни. Вісник Херсонського державного університету серія юридичні науки Випуск 3. Гельветика, 2023. С. 43–54 <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/384>.

7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 09.12.2024).

8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

9. Конвенція про міжнародні майнові права на рухоме обладнання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k62#Text (дата звернення: 08.12.2024).

10. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 08.12.2024).

11. Міжнародна конвенція про рятування 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text (дата звернення: 07.12.2024).

12. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23 травня 1995 року № 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

13. Про внутрішній водний транспорт : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

14. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

15. Декларація принципів толерантності. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (дата звернення: 07.12.2024).

16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 07.12.2024).

17. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

18. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

19. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 09.12.2024).

20. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 09.12.2024).

REFERENCES:

1. Shutak, I.D. (2015). Legal Technique: A Course of Lectures. Laboratory of Academic Research on Legal Regulation and Legal Technique. Drohobych: Kolo. 228 p.

2. Vasilyaka, D.K. (2013). Application of evaluative concepts and terms in the criminal process of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia. 16 p.

3. Rybalko, V.O. (2016). Evaluative concepts in the criminal procedure law of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia 2016. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/aref_Rybalko.pdf (access date: 09.12.2024).

4. See: Artikutsa, N.V. Legal terminology in Ukraine: current state, main directions and prospects for development. URL: https://google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=aKMmhioAAAAJ&citation_for_view=aKMmhioAAAA-J:BqipwSGYUEgC. Artikutsa N.V. Fundamentals of the doctrine of legal term and legal terminology. Kyiv. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a35a1ce-87c6-41d2-8cb9-708795424cb0/content> (date of access: 09.12.2024).

5. Shutak, I.D., Onyshchuk, I.I. (2013). Legal Technique: A Textbook for Higher Educational Institutions. Ivano-Frankivsk. 496 p.

6. See: Stratonov, V.M. (2020). The relationship between language and law. Ways of reforming legal sciences in the European space: theoretical and practical aspect: collection of materials of the International Scientific and Practical Conference (May 19, 2020, Kherson) / edited by V.M. Galunco, Yu.V. Kuzmenko. Kherson: Helvetica Publishing House, 215–219 pp. Stratonov, V.M., Sotula, O.S. (2023). Actualization of certain norms in international and criminal law in wartime. Bulletin of the Kherson State University, legal sciences series, Issue 3. Helvetica, p. 43–54. <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/384>.

7. United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (access date: 09.12.2024).

8. On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men: Law of Ukraine dated September 8, 2005 No. 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (access date: 08.12.2024).

9. Convention on International Property Rights in Movable Equipment. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k62#Text (access date: 08.12.2024).

10. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (access date: 08.12.2024).

11. International Convention on Salvage of 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_045#Text (access date: 07.12.2024).

12. Merchant Shipping Code of Ukraine: Law of Ukraine of May 23, 1995 No. 176/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 07.12.2024).

13. On Inland Water Transport: Law of Ukraine of December 3, 2020 No. 1054-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1054-20#Text> (access date: 07.12.2024).

14. Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 No. 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (access date: 07.12.2024).

15. Declaration of Principles of Tolerance. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf> (access date: 07.12.2024).

16. United Nations Convention against Corruption. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (access date: 07.12.2024).

17. On Prevention of Corruption: Law of Ukraine dated October 14, 2014 No. 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (date of application: 07.12.2024).

18. On approval of the Instruction on the organization of covert investigative (search) actions and the use of their results in criminal proceedings: Order of the Prosecutor General's Office of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Justice of Ukraine dated November 16, 2012 No. 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (access date: 09.12.2024).

19. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (access date: 09.12.2024).

20. On preventing and combating domestic violence: Law of Ukraine of December 7, 2017 No. 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (access date: 09.12.2024).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2024
The article was received 11 December 2024

НОТАТКИ

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Збірник наукових праць

Серія ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Випуск 6

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *Н.С. Кузнєцова*

Формат 60x84/8. Гарнітура Pragmatica.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 5,12.
Замов. № 0125/015. Наклад 300 прим.
Підписано до друку 23.12.2024 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.